

บทที่ ๕

ความคิดเห็นของผู้นำใน เรื่องพุทธศาสนาและหลักธรรมที่ช่วยพัฒนาให้ เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย

แนวการพัฒนาประเทศให้ เป็นสมัยใหม่ต้องอาศัยแบบแผนและความรู้วิชาการที่สร้างความเจริญเข้ามาปรับปรุงบ้านเมือง แต่ต้องเลือกสรรแต่เฉพาะหลักการที่ไม่ขัดแย้งกับวัฒนธรรมและชนบประเพณีดั้งเดิมอันตั้งงามในสังคมไทย ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักอุดมการณ์ธรรมทางพุทธศาสนา^๑ ซึ่งรัชกาลที่ ๕ มีพระราชวิจารณ์ยืนยันว่า หลักธรรมอัน เป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาในส่วนที่อธิบายเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์และหลักจริยธรรมปฏิบัติ นั้น เป็นส่วนที่เห็นว่าถูกต้องและจริงแท้ เหมาะสมกับการปฏิบัติยึดถือในสังคมที่พัฒนาเป็นสมัยใหม่^๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชดำรัสว่า ธรรมในพระพุทธานุภาพมีความหมดจดบริสุทธิ์ และสมบูรณ์ด้วยเหตุผล ซึ่งบุคคลสามารถจะศึกษาและปฏิบัติด้วยปัญญาความเพ่งพินิจให้เกิดประโยชน์ คือ ความเจริญ ความผาสุกแก่ตนได้อย่างแท้เที่ยง ตั้งแต่ประโยชน์ขั้นพื้นฐาน คือ การตั้งตัวได้เป็นปกติสุขจนถึงประโยชน์ขั้นปรมาตม คือ หลุดพ้นจากเครื่องเกาะเกี่ยวร้อยรัดทุกประการ ข้อนี้เป็นลักษณะพิเศษในพระพุทธานุภาพซึ่งทำให้พระพุทธานุภาพมีคุณค่าประเสริฐสุด^๓

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี" ประวัติศาสตร์และการเมือง หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๖, หน้า ๑๓๑-๑๔๖.

^๒พระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องเหตุขัดข้อง ๔ ประการ ซึ่งทำให้การตั้งปวงไม่สำเร็จได้โดยเร็ว พระราชทานพระยาสุริยานุวัตร (เกิดบุญนาค) ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๒๒ จรัส กัมพลาศิริ รวบรวม. นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๐, เล่ม ๒, กรกฎาคม ๒๕๐๔, หน้า ๒๔-๓๔.

^๓พระบรมราชาธิบายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานในการเปิดประชุมใหญ่ของสมาคมพุทธศาสนาที่วราชอาณาจักร ครั้งที่ ๒๔ วันเสาร์ที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๒๔ คำแถลงกิจการในรอบปีพุทธศักราช ๒๕๒๔ ของพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๒๕) หน้า ๑.

ในด้านการขัดเกลาทงสังคม (Socialization) รัชกาลที่ ๕ ก็ทรงมีพระราชดำริว่า "การศึกษาต่อไปที่จะจัดเพื่อสร้างคนดี ต้องให้มีการสอนพระศาสนา ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงวิตกไปว่า เด็กชั้นหลังจะห่างเหินจากศาสนาจน เลยกกลายเป็นคนไม่มีธรรมในใจมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จะต้องถือว่าเหมือนอย่างทุกวันนี้ คนที่ไม่รู้อะไรก็มีมากต่อไปภายหน้าถ้า เป็นคนที่ได้เล่าเรียนคงจะประพฤติดุคกว่าคนที่ไม่ได้เล่าเรียนนั้นหาถูกไม่ คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ดำเนินตามคงจะหันไปหาทุจริตโดยมาก ถ้าวันน้อย ก็โกงไม่คล่องตาโกงไม่สนิท ถ้ารู้มากก็โกงคล่องขึ้นและโกงพิสดารขึ้น คนที่หัดให้รู้อ่านอักษรวิธีไม่เป็น เครื่องฝึกหัดให้เป็นคนดีคนชั่ว เป็นแต่ได้วิธีที่สำหรับจะ เรียนความดีความชั่วได้คล่องขึ้น"^๑ แสดงให้เห็นว่าคำสอนอันเนื่องมาจากพุทธศาสนามีความสำคัญ เพื่อฝึกหัดจิตใจให้เป็นพลเมืองดีมีความคิดความเชื่อต่อพุทธศาสนา ให้ประชาชนได้มีความเข้าใจ เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาในฐานะหลักธรรมจริยาที่กำหนดคชนบประเพณีที่ดำรงมาของสังคมไทย ตามความคิดเห็นของผู้นำมาตั้งแต่ เริ่มสมัยมีการปรับปรุงในหลายด้านตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

จนมาถึงปัจจุบันตามความคิดเห็นที่สัมภาษณ์ผู้นำของสมาคมพุทธศาสนาทั่วประเทศว่า ในภาวะสังคมปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ความเชื่อและความศรัทธาของคนต่อพุทธศาสนาได้ลดน้อยลง ผู้นำที่เห็นด้วยในทำนองนี้เกินกว่าครึ่งคือ ร้อยละ ๕๔.๒ (๗๔ คน) ส่วนผู้นำที่ไม่แน่ใจมีร้อยละ ๑๔.๒ (๒๔ คน) ที่เหลืออีกร้อยละ ๒๑.๖ (๒๗ คน) ไม่เห็นด้วยดังกล่าว (ดูตารางที่ ๑๑) ปัญหาที่เกิดขึ้นได้มีการโต้เถียงกันมากเกี่ยวกับอิทธิพลของพุทธศาสนาและการขัดกันระหว่างความเป็นสมัยใหม่ กับพุทธศาสนาแต่กลุ่มผู้นำของสมาคมทางพุทธศาสนาที่สัมภาษณ์ก็ยังคงแสดงว่าเชื่อมั่นในพุทธศาสนาว่าสอดคล้องและสร้างความเป็นสมัยใหม่ให้สังคมเจริญพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสมกับพื้นฐานของสังคมไทย และหลักของพุทธศาสนาก็มีความเป็นสมัยใหม่ สามารถแก้ปัญหาเนื่องมาจากการพัฒนาเป็นสมัยใหม่ที่ไม่ถูกต้องทางดั่งที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์จากผู้นำและการศึกษาทางเอกสารตลอดจนการสรุปวิเคราะห์จากที่ผู้นำกล่าวและข้อเขียนของผู้นำในทางพุทธศาสนา (และจากการสังเกตเข้าไปร่วมทำกิจกรรมของพุทธสมาคม

^๑ ห.จ.ช., ร.๕ ศ๑๒/๗, เรื่องจัดการเล่าเรียนมณฑลต่าง ๆ และรายงานการประชุมพิเศษ ลงวันที่ ๒๖ กันยายน ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๒)

แห่งประเทศไทย) ดังจะกล่าวแยกเป็น ๓ หัวข้อ คือ ในหัวข้อ ก. จะกล่าวถึงความคิดเห็นของผู้นำที่เด่น ๆ รวมกับการศึกษาวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์ผู้นำทั่วประเทศ และศึกษาจากข้อเขียนความคิดเห็นของผู้นำประกอบ ข้อ ข. จะเป็นการเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นของผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาในเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยทั่วไปที่นำไปใช้กับการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย และข้อ ค. เป็นการเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นของผู้นำในเรื่องหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ช่วยในการปรับตัวของสมาชิกและประชาชนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่

ก. ความคิดเห็นของผู้นำเกี่ยวกับหลักพุทธศาสนาโดยทั่วไปกับการพัฒนาสังคมไทย

๑. ความเห็นของผู้นำเกี่ยวกับความเชื่อของคนต่อพุทธศาสนาในปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาแต่โบราณกาล พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ได้ทรงทำนุบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองตลอดมาจนพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญของศิลปวัฒนธรรมและประเพณีไทย ได้สร้างเอกลักษณ์และคุณธรรมอันดีงามให้แก่คนไทย ๑ ปัญหาที่คนเห็นห่างจากพุทธศาสนาที่มีผลทำให้ความเชื่อความศรัทธาของคนต่อพุทธศาสนาลดน้อยลง ดังตารางที่ได้จากการสัมภาษณ์

สมพร เทพสิทธิ์า, "อภิปรายร่วมกับผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาอีก ๔ ท่าน คือ รองศาสตราจารย์ แสง จันทร์งาม, ดร.ธนู แสงศักดิ์, พระราชวินยาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ พระโสภณคณาภรณ์ วัดบวรนิเวศน์ ในการประชุมผู้นำสมาคมพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักร ครั้งที่ ๒๔ ที่วัดศิรินทรวัด อ.เมือง จ.นครสวรรค์ ในวันที่ ๑๔ และ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๒๔

ตารางที่ ๘ อัตราส่วนร้อยละของผู้นำจำแนกตามความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อของคนต่อ

พุทธศาสนาและระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	ความเชื่อและศรัทธาเสื่อมลง					รวม
	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็น ด้วย	ไม่เห็น ด้วย อย่างยิ่ง	
ปริญญาตรีขึ้นไป	๑๓.๕(๕)	๓๕.๑(๑๓)	๒๑.๖(๘)	๒๔.๕(๙)	๕.๕(๒)	๑๐๐.๐(๓๗)
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๑๙.๓(๑๗)	๔๕.๓(๓๙)	๑๘.๒(๑๖)	๑๗.๑(๑๕)	๑.๑(๑)	๑๐๐.๐(๘๘)
รวม	๑๗.๖(๒๒)	๔๑.๖(๕๒)	๑๙.๒(๒๔)	๑๙.๒(๒๔)	๒.๕(๓)	๑๐๐.๐(๑๒๕)

ตารางที่ ๑๐ อัตราส่วนร้อยละของผู้นำจำแนกตามความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อของคนต่อ

พุทธศาสนาและระดับรายได้

ระดับรายได้	ความเชื่อและศรัทธาเสื่อมลง					รวม
	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็น ด้วย	ไม่เห็นด้วย อย่างยิ่ง	
สูงกว่า ๖,๐๐๐บาท	๓.๗(๒)	๕๗.๕(๓๖)	๑๖.๗(๙)	๑๘.๕(๑๐)	๓.๗(๒)	๑๐๐.๐(๕๕)
ต่ำกว่า ๖,๐๐๐บาท	๒๔.๒(๒๐)	๒๙.๖(๒๑)	๒๑.๒(๑๕)	๑๙.๗(๑๔)	๑.๕(๑)	๑๐๐.๐(๗๑)
รวม	๑๗.๖(๒๒)	๔๑.๖(๕๒)	๑๙.๒(๒๔)	๑๙.๒(๒๔)	๒.๕(๓)	๑๐๐.๐(๑๒๕)

จากตารางที่ ๔ จำแนกผู้นำตามความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อของคนต่อพุทธศาสนา และระดับการศึกษา จะเห็นว่าระดับการศึกษาปริญญาตรีขึ้นไปมีความเห็นด้วย และเห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ ๓๕.๑ และ ๑๓.๕ ตามลำดับ เมื่อรวมกันที่เห็นด้วยร้อยละ ๔๘.๖ ไม่แน่ใจ ร้อยละ ๒๑.๖ ไม่เห็นด้วยร้อยละ ๒๔.๔ + ๕.๔ = ๒๙.๘ ส่วนผู้นำที่ระดับการศึกษาต่ำกว่า ปริญญาตรี เห็นด้วยและเห็นด้วยอย่างยิ่ง เป็นร้อยละ ๔๔.๓ + ๑๕.๓ = ๖๓.๖ ไม่แน่ใจร้อยละ ๑๘.๒ ไม่เห็นด้วยร้อยละ ๑๗.๑ + ๑.๑ = ๑๘.๒ จะเห็นว่า ผู้มีระดับการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรีมีความเห็นว่าคุณค่าและความเชื่อและศรัทธาเสื่อมลง เป็นเปอร์เซ็นต์มากกว่าผู้นำที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี แต่อย่างไรก็ตาม ความคิดเห็นของผู้นำทั้งผู้มีระดับการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี และต่ำกว่าปริญญาตรีก็เห็นว่า ในภาวะสังคมปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ความเชื่อและความศรัทธาของคนต่อพุทธศาสนาลดน้อยลง เป็นเปอร์เซ็นต์ที่สูงเกินครึ่ง ตามความคิดเห็นของผู้วิจัย เพราะว่า คนไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักพุทธศาสนา เพราะมีการเน้นพัฒนาคุณค่าทางด้านวัตถุมากไป จึงทำให้คนไม่เห็นคุณค่าทางด้านจิตใจ จึงทำให้เห็นห่างจากหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้นำก็เห็นว่า คนมีทัศนคติที่ผิดในพุทธศาสนา เพราะไม่ได้ศึกษาให้เข้าใจ แม้ว่าทะเบียนจะบอกว่าคุณนับถือพุทธศาสนา จากตาราง แสดงให้เห็นชัดเจนกว่า ผู้มีการศึกษาสูงตั้งแต่ปริญญาตรีขึ้นไปเห็นแตกต่างกับผู้มีระดับการศึกษาที่ต่ำกว่าปริญญาตรีได้ชัด แสดงให้เห็นว่ายิ่งผู้มีการศึกษาสูงความศรัทธาต่อพุทธศาสนาจะมากขึ้น

• คือ ยิ่งรู้หลักธรรมของพุทธศาสนาเท่าไรยิ่งมีศรัทธาเพิ่มขึ้นตามลำดับ

จากตารางที่ ๑๐ จำแนกตามระดับรายได้ ก็จะเห็นว่า ผู้นำที่มีระดับรายได้สูงกว่า ๖,๐๐๐ บาทขึ้นไป เห็นด้วยว่า ความเชื่อและความศรัทธาของคนต่อพุทธศาสนาลดน้อยลงร้อยละ ๕๗.๔ + ๓.๗ = ๖๑.๑ ส่วนผู้นำที่มีรายได้ต่ำกว่า ๖,๐๐๐ บาทลงมา เห็นด้วยร้อยละ ๒๔.๖ + ๒๘.๒ = ๕๒.๘ เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกลุ่มรายได้ทั้งสองก็จะเห็นว่า มีความแตกต่างกันน้อย แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งสองกลุ่มก็เห็นพ้องต้องกันว่าความเชื่อและความศรัทธาต่อพุทธศาสนาลดน้อยลง

จะเห็นว่าในลักษณะโครงสร้างทาง เศรษฐกิจและ สังคมในภาวะ ปัจจุบันที่มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งก็เน้นด้านวัตถุเป็น เครื่องวัดความ เจริญ ทำให้

คนละ เลยกุณค่าและความหมายในด้านจิตใจ มองข้ามความหมายของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ แต่กลับ เน้นการแข่งขัน เพื่อความสำเร็จความก้าวหน้าทางวัตถุของแต่ละคนมากที่สุด เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จและความก้าวหน้าโดยไม่ต้องคำนึงถึงคุณค่าของบุคคลอื่น แบบแผน คือ ความเชื่อและศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนาได้ลดน้อยลง ซึ่งถือว่าเป็นแบบแผนของความประเพณีที่ดีที่นำไปสู่ความสุข เสมอกันของสังคมมนุษย์ อันเป็นอุดมคติตามพุทธศาสนาได้ถูกละเลย ดังจะเห็นได้จากคำตอบของผู้นำที่เห็นด้วยว่า ในสภาวะสังคมปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ความเชื่อและความศรัทธาต่อพุทธศาสนาได้ลดน้อยลง ร้อยละประมาณ ๖๐ ที่เหลือไม่แน่ใจและไม่เห็นด้วยน้อยกว่าครึ่ง

ข้อนี้ เป็นข้อค้นพบพิเศษที่คำตอบในเชิงลบ ได้มีผู้ตอบมากกว่าจึงได้แสดงให้เห็นพิเศษในที่นี้ ซึ่งก็นับว่า เป็นข้อสำคัญที่จะอธิบายถึงว่า เพราะเหตุใดจึงทำให้คนมีความสนใจศาสนาลดน้อยลง ซึ่งจากผลการวิจัยจากข้ออื่น ๆ ผู้นำได้แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสมัยใหม่ต้องอาศัยแบบแผนและความรู้วิชาการที่สร้างความเจริญให้เป็นสมัยใหม่ แต่ต้องเลือกสรรแต่เฉพาะหลักการที่ไม่ขัดแย้งกับ วัฒนธรรมและชนบประเพณีดั้งเดิมอันดั้งงามในสังคมไทย ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งผู้นำส่วนใหญ่เห็นว่าหลักธรรมอัน เป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาถูกต้องแท้จริง สอดคล้อง เหมาะสมกับการปฏิบัติยึดถือในสังคมที่พัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ แนวปฏิบัติของพุทธศาสนา เป็นแนวทางสันติธรรมมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล ซึ่งต้องให้มีเวลาศึกษาทำความเข้าใจในหลักพุทธศาสนา และต้องวิเคราะห์เหตุให้เห็นแจ้งเสียก่อนแล้วจึงระงับเหตุที่เป็นปัญหาเสียได้ ซึ่งเป็นหลักวิทยาศาสตร์ หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้คนงมงาย แต่สอนให้คนฉลาด สอนให้ศึกษาหาเหตุผลและ เอาชนะปัญหาได้ตามหลักธรรมคำสอนอย่างเป็นขั้นตอน ดังที่ผู้นำได้ยกธรรมต่าง ๆ ในพุทธศาสนา มาแสดง

๒. ความคิดเห็นของผู้นำทางพุทธศาสนา เกี่ยวกับการใช้หลักธรรมในพุทธศาสนา เพื่อการพัฒนาสังคมไทยให้เจริญก้าวหน้า เป็นสมัยใหม่

พจนาน ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้นำคนสำคัญที่ทำงานให้กับพุทธสมาคมมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเป็นเวลา ๕๐ ปีแล้ว เห็นว่า "พุทธศาสนามีหลักธรรมที่ช่วยสังคมได้จริง ๆ คือ

ช่วยตัวเอง ช่วยครอบครัว ช่วยหมู่คณะ ช่วยชาติบ้านเมือง และช่วยเหลือชาวโลกทั้งปวง" กลุ่มผู้นำที่ริเริ่มก่อตั้งสมาคมทางพุทธศาสนา ๓๓ คนเชื่อมั่นเช่นที่กล่าวมา จึงปฏิบัติตัวใกล้ชิดสัมพันธ์ช่วยพระสงฆ์ในฐานะลูกศิษย์พระ นิมนต์ท่านไปเป็นครูบาอาจารย์ สั่งสอน เทศน์ให้แก่ประชาชนและสมาชิกทั้ง^๑ ตัวอย่างประเทศพม่าได้นำหลักธรรมในพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนา เศรษฐกิจของประเทศ ดังข้อแถลงของรัฐบาลให้เห็นถึงการนำเอาหลักพุทธไปใช้ว่า "พม่าใหม่มีความเห็นว่า ความขัดแย้งระหว่างคุณค่าทางพุทธศาสนากับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจนั้นไม่มี สุขภาพจิตกับการอยู่ดีกินดีทางวัตถุหาได้ขัดกันไม่ ตรงกันข้าม เป้าหมายทั้งสองนี้กลับสอดคล้องกันโดยธรรมชาติ^๒ หรือถ้อยแถลงที่ว่า "เราสามารถผสมกลมกลืนคุณค่าทางพุทธศาสนาและคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดของเรา โดยอาศัยระบอบการศึกษาสมัยใหม่อย่างได้ผล"^๓ พุทธศาสนิกชนเห็นว่า แก่นของอารยธรรมมิได้อยู่ที่การเพิ่มพูนตัณหาของมนุษย์ หากอยู่ที่การสร้างควมบริสุทธิ์แก่คุณลักษณะแห่งการ เป็นมนุษย์ และ เอกลักษณ์ของมนุษย์นั้นโดยพื้นฐานย่อมก่อรูปมาจากการงานของมนุษย์นั้นเอง หากดำเนินงานอย่างเหมาะสมในภาวะการณ์ที่มนุษย์มี เกียรติภูมิและ เสรีภาพย่อมยังความเป็นเลิศให้แก่ผู้ทำงาน และผลผลิตของผู้ทำงานโดยเท่าเทียมกัน^๔

ผู้นำที่พระที่ผู้นำชาววาสนับถือเป็นครูอาจารย์มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมในพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคมไทยให้เจริญเป็นสมัยใหม่ คือ พระธรรมมหาวิราณวัตร เจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย และเป็นหัวหน้าพระธรรมทูตไทยในประเทศอินเดีย^๕ สรุปได้ว่า

^๑สัญญา ธรรมศักดิ์, พาญา ศาสตราจารย์, อ้างแล้ว

^๒Economic and Social Board, Government of the Union of Burma, The New Burma 1954 อ้างถึงโดย E.F. Schumacher Small is beautiful "เศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธ" แปลโดย รังสรรค์ ชนะพรพันธ์, สมบูรณ์ ศุกศิลป์, จิว แต่แจ้ว: เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ, กรุงเทพฯ ๒ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๒๔, หน้า ๔๔.

^๓อ้างแล้ว

^๔อ้างแล้ว

^๕พระธรรมมหาวิราณวัตร "ค่านิยมอุดมการณ์ของชีวิต เพื่อความ เจริญพัฒนาของสังคมไทย : ค่านิยม-รสนิยม-ธรรมนิยม" หนังสือพิมพ์รายวันบ้านเมือง ฉบับ ๗๓๐๐ วันจันทร์ที่ ๓ มกราคม ๒๕๒๔, หน้า ๑-๒.

ความจริงทุกด้านทางวิทยาการ วัตถุนิยม ก้าวไปไกลกว่าจิตตนิยม สิ่งที่สังคมไทยจะต้องช่วยกันกำหนด "ค่านิยม" ให้ถูกทิศทาง ค่านิยมที่น่าจะยึดเป็นหลักชีวิตที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายและมนุษย์ทุกรูปนามควรเป็นหลักชีวิต คือ "สัปปุริสธรรม" การที่จะพัฒนาสังคมควรต้องคำนึงถึงพื้นฐานฐานะความเป็นมาของสังคม ถ้าหากทำโดยไม่คำนึงถึงย่อมพลาดพลั้ง ล้มเหลวถึงขั้นหายนะได้ จึงให้น้ำค่านิยม คือ หลักของสัปปุริสธรรมในพระพุทธศาสนาที่กำหนดทิศทางดำเนินชีวิต

นอกจาก "ค่านิยม" อันเป็นหลักชีวิตแล้วยังมี "รสนิยม" อันเป็นธรรมที่พระพุทธองค์กำหนดไว้ใช้เป็นพื้นฐานสังคม ๔ อย่าง คือ ๑. รักดี - ความรัก ๒. หาสะ - ระวังรับเหิงใจ ๓. โศกะ - ความโศกสลดใจ, ความซึ้งใจ ๔. โกรธะ - ความโกรธหรือเดือดเคี้ยวถึงตัวจริงใจ ๕. อุตสาหะ - ความพยายาม ๖. ภยะ - ภัยหรือมองเห็นภัย รู้ว่ามันจะมีจะเกิด คนเราถ้ามีญาณวิเศษสามารถมองเห็นว่าภัยมันจะเกิดอย่างนั้นอย่างนี้ หาทางหลีกเลี่ยงหรือป้องกันไว้ก็ปลอดภัย ส่วนคนที่เสียรู้ เสียท่า โคนภัยเล่นงานเอาเพราะไม่ฝึกตนให้ระแวดระวังจึงมองไม่เห็น ๗. จิจุจจา - รู้ว่าจะไรดี ไม่ดี จะเกิดโทษเกิดภัยแก่ตน ๘. ริมพย - ตัวอัศจรรย์ปกติคนเรามักเข้าใจปัญหาสักซึ้งไม่เหมือนกัน เป็นสิ่งเฉพาะตัวแต่ละบุคคล มุมอัศจรรย์ของคนเก่ง ความเด่นของแต่ละคนไม่เหมือนกัน ท่านจึงสั่งให้ถนอมรักษา "ริมพยะ" ให้ดี อย่าทิ้งขว้าง เป็นความสำคัญของชีวิต มีความหมาย ถ้าหมดตัวนี้เราก็หมดความหมาย ไม่มีใครเห็นว่าเราดีตรงไหน และ ๙. สันติ - มุมสงบ รู้จักสงบใจ ใคร่คิด เห็นว่าจะไรเสียหายก็ไม่ทำ

นอกจาก ค่านิยม, รสนิยม แล้ว พระธรรมมหาวิราญวัตรได้เสนอ "ธรรมนิยม" ของพุทธศาสนา มี ๔ ข้อ คือ ๑. ทัมมัง - กรรมหรือการงานให้ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม ละเว้นความชั่วประกอบการทำงานอาชีพที่สุจริต ขยันขันแข็ง เพราะเป็นสิ่งที่เรียกว่า "เส้นห้า" ประจำตัว ๒. วิชชา - ความรู้ ต้องพยายามแสวงหาความรู้หาวิชาใส่ตน คนมีวิชาทำอะไรก็สำเร็จ ทำได้คล่องแคล่ว แต่ต้องนำวิชานั้นไปใช้ในทางที่ถูกต้องควร ๓. อัมมะ - มีคุณธรรม คนที่มีคุณธรรมใครก็ชอบ ไม่มีคุณธรรมคนก็เกลียดชัง สังคมเกิดปัญหาเดือดร้อนวุ่นวายกันเพราะไม่มีคุณธรรม เช่นคนที่เอาเปรียบสังคม เป็นต้น ถ้ามีคุณธรรมจะต้องรู้จักให้ ไม่ใช่มุ่งแต่จะเอาข้างตน พ่อแม่ที่มีคุณธรรมต้องเลี้ยงดูบุตรหลานไม่ลำเอียง ข้อนี้จำเป็นจริง ๆ ที่คนในสังคมต้องมี และ ๔. ศีละ-

ระเบียบชีวิต ปัจจุบันชาวพุทธคนไทยห่างต่อระเบียบวินัยจึงไม่เจริญ ระเบียบชีวิตสำคัญมาก ควรเริ่มต้นจากตัวเรา กายเราฝึกได้ วาจาเราหัดพูดดีได้ แต่ไม่ค่อยยอมฝึกยอมใช้กัน เอาแต่เรื่องง่าย ๆ เรื่องไม่ตีมาใช้ ชีวิตจึงไม่มีระเบียบ ทำให้สังคมขาดระเบียบและลามไปถึงประเทศชาติไม่เจริญรุ่งเรืองเท่าที่ควร เพราะบุคคลในชาติขาดระเบียบวินัย"

จะเห็นได้ว่า สังคมไทยจะพัฒนาเจริญไปตามมุ่งหวังต้องปฏิบัติตามหลักธรรมในพุทธศาสนา ดังที่พระธรรมมหาธีรานุวัตรกล่าวมา คือ มีค่านิยมใน "สัปปุริสธรรม ๘ ประการ" มีธรรมเนียมอันเป็นพื้นฐานของสังคม ๔ อย่าง มีธรรมเนียม ๔ อย่าง ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า "ชีวิตมุตตมัง จงขยันทำงาน ฐานะนั้น ๆ มีวิชา มีคุณธรรม มีระเบียบถือเป็นธรรมเนียม" ถ้าทุกคนในสังคมดำเนินชีวิตตามที่กล่าวมาแล้ว จะมีแต่ความสุขความเจริญทั้งส่วนตัว สังคม ประเทศชาติ เป็นที่สุด ความคิดเห็นของคุณสมพร เทพสิทธิ์^๑ ที่มีต่อหลักธรรมในพุทธศาสนา คือ ๑. ธรรมมุ่งพัฒนาคนโดยเฉพาะจิตใจ ให้เกิดมีความรู้ ความสามารถ และเป็นคนดี จึงเป็นการพัฒนาสังคมให้เจริญ ๒. คนที่มีคุณภาพและคุณธรรมถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด ดังนั้นการพัฒนาคนในด้านจิตใจเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด สังคมที่ดี = เศรษฐกิจ + ศีลธรรมดี คือ เศรษฐกิจและจิตใจต้องพัฒนาไปพร้อมกัน สังคมไทยจำเป็นต้องสร้างความเจริญทางจิตใจ ให้ความสำคัญกับความเจริญทางวัตถุและให้จิตใจสามารถเป็นนายและควบคุมวัตถุได้ จึงกล่าวได้ว่า ศีลธรรมเป็นรากฐานของการพัฒนา ควรเลือกมาใช้ให้เหมาะสมกับบุคคล กาลเทศะ และปัญหาแต่ละอย่าง^๑

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งมนุษยธรรม มองเห็นความสำคัญและคุณค่าของมนุษย์ดังเช่นพระพุทธองค์ว่า น ชจุจา วสุสโลโหติ นชชจุจา โหติ พรหมโณ วสุสโล โหติ กุมมณา โหติ พรหมโณ แปลว่า "คนเราจะชั่วก็ไม่ใช่เพราะชาติสกุล จะดีก็ไม่ใช่เพราะชาติสกุล แต่คนเราจะชั่วก็เพราะการกระทำ จะดีก็เพราะการกระทำ" คนจึงมีค่าแห่งความเป็นคนได้เท่าเทียมกัน ด้วยการกระทำของตน แนวทางปฏิบัติของพุทธศาสนาเป็นแนวทางสันติธรรม เข้าสู่เป้าหมาย มีคนกล่าวเสมอว่า แนวคิดทางพุทธศาสนาถ้าหลังหนังเหนียวการพัฒนา เศรษฐกิจ แต่จากผลการวิจัยตรงกันข้าม ผู้นำทางพุทธศาสนาที่สัมภาษณ์เห็นว่า คนที่กล่าวเพราะไม่เข้าใจ

^๑สมพร เทพสิทธิ์, อธิปราชย์และคำบรรยายในการประชุมผู้นำพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักร ครั้งที่ ๒๔ ที่วัดศรีวงศ์ อ.เมือง จ.ว.นครสวรรค์ วันที่ ๑๔-๒๐ ธันวาคม ๒๕๒๔

หลักธรรม เช่น สันโดษ ความพอใจหรือมีความยินดีและพอใจของ ๆ เรา "สนฺตุฏฐีปรม ธม-
 สันโดษ เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง" คนหลายคนเข้าใจผิดว่า หมายถึงความมั่งน้อย หมกความทะเยอ
 ทะยาน ความจริงคำว่าสันโดษไม่ได้หมายถึงความมั่งน้อยเลย พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่อง
 สันโดษ เพื่อให้เรามีความยินดีและพอใจในของของเรา อย่าไปยินดีพอใจในสิ่งของของผู้อื่น
 จนเกิดความโลภอยากได้มาเป็นของคนโดยไม่ชอบธรรม แต่การยินดีและพอใจในของของตน
 ก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นผู้หยุดนิ่ง มีอยู่เท่าใดหรือเป็นอยู่อย่างใดก็พอใจอย่างนั้น ถ้าสันโดษมี
 ความหมายอย่างนี้ ผู้ที่มีความชั่วและกิเลสก็ควรจะพอใจในความชั่วและกิเลสที่ตนมีอยู่ และมี
 ได้สอนให้คนเฉื่อยชาแต่อย่างไร เพราะพระพุทธองค์ตรัสว่า บุคคลจะล่วงทุกข์ได้ก็เพราะความ
 เพียร (วิริเยน ทุกขม เจติ) และการจะล่วงพ้นทุกข์นั้นจะต้องพึ่งตนเอง (อตตา หิ อตตโน
 นาโต) ในการประกอบอาชีพก็สอนให้ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เพียรในหลักทฤษฎีธรรมมีกตประ-
 โยชน์ ประกอบด้วย ๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่น เพียรในการปฏิบัติ
 หน้าที่การงานและประกอบอาชีพสุจริต ๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการ เก็บรักษาทรัพย์ที่ทำ
 มาได้ ๓. กัลยาณมิตตตา การคบเพื่อนดี ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร ๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีพพอเหมาะ
 ไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยนัก

ดังนั้น สันโดษมิได้หมายถึง ความซี้เกียจ มีเท่าไรก็พอใจโดยไม่ขยัน แต่เป็นความ
 ยินดีและพอใจที่ทำให้ละความโลภอยากได้ของคนอื่นโดยไม่ชอบธรรม ทำให้คนมีศีลธรรม ท่าน
 พุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า "ถ้าศีลธรรมดี เศรษฐกิจดี ไม่ใช่เศรษฐกิจดี, ศีลธรรมจะดี จึงจำเป็น
 ที่จะต้องสร้างความเจริญทางจิตใจให้ควบคู่กับความเจริญทางวัตถุ เพราะว่าการทำให้จิตใจสูง
 มีศีลธรรม ประกอบด้วยสติปัญญาปกครองจิตใจของตน ก็รักษาพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา ใน
 ภายนอกให้ดำเนินไปด้วยดีได้นี้ถือเป็นพุทธศาสนา ดังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระญาณสังวร^๑
 ถึงวิธีพัฒนาด้านจิตใจโดยย่อของพุทธศาสนาดังนี้ คือ

^๑ สมเด็จพระญาณสังวร, พระธรรมเทศนาตามโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม
ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ วันเสาร์ที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๕ เวลา ๑๐.๐๐ น. ณ
 วัชรบรรณิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร, กองแผนงาน กรมการศาสนา:พิมพ์โรเนียว, ๒๕๒๕.

"ความเจริญด้วยวิชาคือ ความรู้ และจรณะคือ ความประพฤติ ต้องพัฒนาให้ควบคู่กัน หลักพระพุทธศาสนาเป็นหลักสอดคล้องกับธรรมชาติ แต่สั่งสอนให้ปรับปรุงธรรมชาติธรรมคาให้ เป็นอารยะยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทำจิตใจให้มี ความเจริญยิ่งขึ้น คือ สอนให้มีสติ มีหิริ- ความละอายใจ โอตตัปปะ-ความเกรงกลัวต่อความชั่ว มีเมตตา ทำใจประกอบด้วยรัก เมตตาแผ่กว้างออกไป การตั้งการงานทางจิตใจแบ่งเป็น ๒ แบบ คือ ตั้งการงานทางจิตใจ โดยทำจิตใจให้สงบ และตั้งการงานทำจิตใจให้ได้ปัญญา รู้แจ้ง เห็นจริง

ตั้งการงานทำจิตใจให้สงบ คือ หัดสงบใจจากความโลภ โกรธ หลง ในทุกขณะ พิจารณาตรวจตราความประพฤติของตน ทางกาย วาจา ใจ ให้รู้ว่าทำอะไรดี อะไรไม่ดี ถ้ารู้ว่าดีก็ตั้งใจที่จะรักษาสິงที่ดั้นนั้นไว้ และทำเพิ่ม เต็มให้มากขึ้น รู้ว่าอะไรไม่ดีก็ตั้งใจที่จะละ ไม่ทำอีกต่อไป ควรทำดั่งที่กล่าวมานี้ทุกวัน และหากทำอยู่เสมอแม้เพียง ๗ วัน เท่านั้น ตรวจตราดูตัวเอง ก็จะมีสติว่าตัวเองจะ เจริญด้วยความดียิ่งขึ้น จะละสิ่งที่ไม่ดีมากขึ้น เพื่อที่จะทำให้สามารถสงบใจได้ดียิ่งขึ้น และให้สามารถได้ปัญญา รู้แจ้ง เห็นจริง ได้ดียิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาให้ปฏิบัติตั้งสติ และ เมื่อปฏิบัติตั้งสติจนสติตั้งได้ก็เป็นสติปัญญาที่สมบูรณ์ โดยให้กำหนดในที่ตั้งของสติ ๔ ข้อ คือ ๑. กาย - ร่างกายนี้ ๒. เวทนา - ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือ เป็นกลาง กลางไม่ทุกข์ไม่สุขทางกายทางใจ ๓. จิต - จิตใจนี้เองซึ่งบางทีก็มีโลภ โกรธ หลง บางทีก็สงบ มีสมาธิ ๔. ธรรม - เรื่องที่บังเกิดในจิต ตลอดจนถึงสิ่งที่ปรากฏเป็นความประพฤติทางกาย ทางวาจา อันเป็นส่วนดีก็มี ไม่ดีก็มี กลาง ๆ ก็มี ดั่งที่เราเรียกว่าเป็นกุศล อกุศล หรือ เป็นกลาง ๆ

ในการปฏิบัติให้หัดตั้งสติในกายก่อนเพราะ สะดวกที่สุด คือ ตั้งสติที่ลมหายใจ เข้าออก ซึ่งมากกระทบที่ปลายจมูก หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ นี่คือกาย เหล่านี้ก็ดูว่าในขณะที่หายใจ เข้า หายใจออกนี้ก็มีสบาย มีไม่สบาย ก็เป็นเวทนา และจิตที่กำหนดอยู่ ถ้าตั้งกำหนดอยู่ไม่ไปข้างไหน ก็คือจิตสงบ ถ้าจิตที่ตั้งกำหนดอยู่ ไปโน่นไปนี่ก็แปลว่า จิตไม่สงบ ดั่งนี้คือจิต ที่จิตตั้งกำหนดเอาลมหายใจ เข้าไปตั้งอยู่ในจิต ลมหายใจนั้นตั้งอยู่ในจิต เหมือนอย่างจิตหายใจเอง ลมหายใจข้างนอกคือที่ปลายจมูก ลมหายใจข้างในคือจิต จิตตั้งอยู่ที่ลมหายใจ ก็เหมือนกับลมหายใจ เข้าไปตั้งอยู่ในจิต แต่ลมหายใจ เองนั้นเข้าไปอยู่ในจิตไม่ได้ สิ่งที่อยู่ในจิตนั้นคือ อารมณ์- เป็นเรื่อง จิตก็กำหนด เรื่องของลมหายใจอยู่ในจิตด้วยในขณะที่เดียวกันคือธรรม คือ เป็น เรื่อง

เมื่อเรื่องที่กำหนดขึ้นนี้เป็นที่ตั้งของสมาธิ จิตสงบเป็นที่ตั้งของสติ เมื่อจิตรวมอยู่เป็นอันเดียวกันดังนี้ จิตก็เรียกว่าเป็นสมาธิ ดังนั้น จิตก็สงบจากความฟุ้งซ่านทั้งหลาย จำเป็นต้องปฏิบัติบ่อย ๆ เพื่อให้จิตได้สมาธิ ได้ความสงบจิต การที่นำจิตสงบนี้ไปพิจารณาอะไรก็เป็นจิตที่เที่ยงธรรม จะจับ เหตุจับผลอันถูกต้องได้ วินิจฉัยการงานอันถูกต้องได้ เป็นหลักการของปัญญาที่จะวินิจฉัย เหตุการณ์ของสังคมได้อย่างถูกต้อง การปฏิบัติการทำงานให้พัฒนาก็จะสำเร็จได้ด้วยดีตามที่ประสงค์ และยังมีผลทำให้ เป็นมนุษย์ที่มีความรับผิดชอบ ไม่ละ เลยต่อสิทธิและผลประโยชน์ของผู้อื่น ให้ละ เว้นการกระทำความชั่วอันก่อให้เกิดความหายนะ แก่สังคม คือ ทั้งของตนและผู้อื่น ให้กระทำอันเป็นประโยชน์ด้วยความเมตตา ด้วยความรัก เข้าใจชีวิตตามที่ เป็นจริงที่จะเป็นพื้นฐานให้มีความ เป็นอยู่ด้วยปัญญา อันชอบ สามารถดำรงอยู่และสร้างสรรค์สังคมให้เป็นไปเพื่อความ เสมอภาค ยุติธรรม ขจัดความขัดแย้ง ตลอดจนความอ่อนแอทั้งหลายได้ ให้มีความเพียร พยายาม อุตุน ต่อสู้อุปสรรคอันก่อให้เกิดความหายนะ แก่ทั้งตนเองและสังคม

จึงเห็นได้ว่า หลักคำสอนในพุทธศาสนาไม่สอนให้คนงมงาย แต่สอนให้คนฉลาด สอนให้ศึกษาหาเหตุผลและ เอาชนะ ปัญหาด้วยตนเอง ด้วยความเพียรพยายามตามหลักอิทธิบาทสี่ เป็นต้น การศึกษาการประพฤติปฏิบัติต้องให้ถูกต้องตามพระวินัย ต้องปรับให้ เข้าหาตัวที่เป็นธรรมะ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ สอนให้คนคิด มีสติปัญญา เป็นตัวพื้นฐานในการตัดสินใจและสามารถทำลาย เทคโนโลยี หากไม่เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ คือ ไม่ได้เป็นไปโดย "มีขณกัลยาณธรรม" คือ ไม่ได้เป็นไปโดยประสมประสานสอดคล้องกับกฎธรรมชาติทั้งหมด คือ ถ้าเทคโนโลยีไม่เป็นไปโดยเอื้ออำนวยประโยชน์สุขแก่มหาชนและสรรพสัตว์ กล่าวคือ เทคโนโลยีในทางฝ่ายพุทธศาสนาต้องมีวิทยาศาสตร์เป็นตัวตัดสิน และเทคโนโลยีนั้นจะพึงอำนาจลึกลับวิเศษมหัศจรรย์ซึ่งไม่มีเหตุผลนั้นไม่ได้^๑ ในหลักอิทธิบาทจึงกล่าวถึงความ เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ของ เหตุปัจจัยต่าง ๆ อย่าง เป็นลูกโซ่ หลักปฏิจจสมุปบาท ก็กล่าวถึงการเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ และหลักอริยสัจ ๔ ก็เป็นทางแห่งการแก้ปัญหา มีวิธีการ

^๑สุลักษณ์ ศิวรักษ์, "การปฏิรูปพุทธศาสนาในรอบ ๒๐๐ ปี" ปาฐกถาวันที่ ๘ เมษายน ๒๕๒๕ จัดโดยชมรมพุทธไทยปริทัศน์ร่วมกับคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา ณ โรงเรียนปริยัติธรรม วัดทองนพคุณ, จดหมายเหตุกลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม (พ.ศ. ๒๕๒๕) หน้า ๔-๖.

ปฏิบัติ ดังพระราชดำริรัชกาลที่ ๔ เห็นว่า "พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น เมื่อพิจารณาให้ดีแล้ว จะไม่มีอะไรขัดกับความ เป็นจริงตามหลักแห่งวิทยาศาสตร์เลย" การที่ศาสนาคำรงอยู่ เจริญขึ้นหรือ เสื่อมลงย่อมขึ้นอยู่กับ ประโยชน์ที่มีต่อสังคม เป็นสำคัญ^๑

ส่วนประกอบที่สำคัญของสังคม คือ คน สิ่งที่สำคัญของคนคือ จิตใจ เพราะคนจะดีหรือชั่วอยู่ที่จิตใจ หากคนส่วนใหญ่ในสังคมมีจิตใจที่ยึดมั่นในคุณธรรมของศาสนา เป็นผู้มีความประพฤติดี และศีลธรรมอันดี สังคมก็จะมีการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า และมีความสุข พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ได้กล่าวไว้ในสาส์นในวันวิสาขบูชาที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๒๔ มีข้อความตอนหนึ่งว่า "มาตรการใดที่ใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศจะ ประสบอุปสรรค เป็นอันมากถ้าหากว่าข้าราชการ และ ประชาชนด้อยคุณภาพ โดยเฉพาะในด้านจิตใจและศีลธรรม ในทางตรงกันข้ามถ้าข้าราชการและประชาชนมีคุณภาพสูง จิตใจสูง และมีศีลธรรมอันดีงาม ย่อมสามารถแก้ปัญหาทุกประการได้สำเร็จและสามารถร่วมกันสร้างสรรค์สังคม ซึ่งจะมีความสุขสมบูรณ์อย่างแท้จริง เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า การอบรมจิตใจตามแนวทางของพระพุทธศาสนานั้น ทำให้คนมีคุณภาพดีขึ้น และจิตใจสูงขึ้น"

การปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนานอกจากช่วยให้ เกิดการพัฒนา เป็นสมัยใหม่แล้วยังช่วยให้สังคมบังเกิดแต่ความสุขร่มเย็น ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงยกข้อธรรมเพียงข้อเดียว คือ ฆราวาสธรรมในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ณ ท้องสนามหลวง ในวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๒๕ ก็นำเอาคุณธรรมในพุทธศาสนามาใช้ความว่า"... คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษา และน้อมนำมาปฏิบัติมีอยู่สี่ประการคือ ประการแรกคือ การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะ ประพฤติ ปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ประการ

^๑ เอ บี กริสไวลย์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม แปลโดย มจ. สุภัทรทิศ ติสกุล, หน้า ๔๔ (มจ.จงจิตถนอม ทางพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในมหามงคลสมัยพระชนมายุเสมอด้วยพระราชบิดา, ๒๔ สิงหาคม ๒๔๐๘)

^๒ พระราชวรมณี, "การรักษาฐานะของสถาบันพุทธศาสนา" สังคมพัฒนา ๑๐.๓ (พฤษภาคม-มิถุนายน, ๒๕๒๔) หน้า ๔๐-๔๕.

ที่สองคือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจ ความดีนั้น
 ประการที่สามคือ การอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจย์ ความดีนั้น
 ประการที่สี่คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน
 เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้าน เมือง คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝัง
 และบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้นโดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดแต่ความสุข ความ
 ร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์"^๑

๓. ความคิดเห็นของผู้นำ เกี่ยวกับความเหมาะสมของพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ผู้นำ เห็นว่า หลักธรรมในพุทธศาสนาทำให้เกิดผลดีในการพัฒนา
 ให้เป็นสมัยใหม่ของสังคม ดังตารางที่ ๑๑, ๑๒

ศูนย์วิทยพัชรากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพระราช
 ทิธิวงสรวงสมเด็จพระบรมมหากษัตริยาธิราชเจ้า ณ ท้องสนามหลวง ในวันที่ ๕ เมษายน
 ๒๕๒๕.

ตารางที่ ๑๑ อัตราส่วนร้อยละของผู้นำจำแนกตามเหตุผลเกี่ยวกับผลดีในการใช้หลักพุทธศาสนา เพื่อขัดเกลาทางสังคมและ เผยแพร่คำสอนพุทธศาสนาที่มีต่อการพัฒนาให้ เป็น สมัยใหม่ของสังคมไทย

ที่	เหตุผลที่ผู้นำตอบ เกี่ยวกับหลักธรรมพุทธศาสนากับการพัฒนา	อัตราส่วนร้อยละ
๑	เพราะทำให้มีคุณธรรมรู้จักผิดชอบชั่วดี	๙๖.๘(๑๒๑)
๒	เพราะก่อให้เกิดการพัฒนาที่เจริญสมบูรณ์ มีความสันติสุข ลดความขัดแย้ง เพิ่มความสามัคคีในสังคม	๙๖.๐(๑๒๐)
๓	เพราะช่วยให้คนใช้หลักพุทธศาสนา เพื่อความอยู่ดีกินดี และช่วยลดปัญหาอาชญากรรม	๙๒.๘(๑๑๖)
๔	เพราะหลักธรรมพุทธศาสนาประกอบด้วย เหตุผลทำให้เกิดสติปัญญา รู้เท่าทัน เหตุการณ์	๙๒.๘(๑๑๖)
๕	เพราะ เป็นประโยชน์ในการเข้าใจหลักพุทธศาสนาได้ ถูกต้อง อันเป็นแนวทางในขบวนการเปลี่ยนแปลงให้ เป็น สมัยใหม่	๘๘.๐(๑๑๐)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ ๑๒ อัตราส่วนร้อยละของผู้จำแนกตามความคิดเห็น เกี่ยวกับความเหมาะสมของ
พุทธศาสนาในการพัฒนาของสังคมไทย

ที่	คำถามที่สัมภาษณ์	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่ตอบ	รวม
๑	การใช้พุทธศาสนา เป็นหลัก เหมาะสมกับ วิถีชีวิตของสังคมไทย	-	๖๑.๖ (๗๗)	๓๑.๒ (๓๙)	๖.๔ (๘)	๐.๕ (๑)	๑๐๐.๐ (๑๒๕)
๒	ควรใช้แนวคิดหลักของพุทธศาสนา เป็น จุดมุ่งหมายในการพัฒนาสังคมไทย	๖๐.๐ (๗๔)	๓๗.๖ (๔๗)	๑.๖ (๒)	-	๐.๕ (๑)	๑๐๐.๐ (๑๒๕)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากตารางที่ ๑๑ แสดงให้เห็นว่า เหตุผลเกี่ยวกับผลดีในการใช้หลักพุทธศาสนา เพื่อขัดเกลากามทางสังคัมและ เผยแพร่คำสอนพุทธศาสนาที่มีต่อการพัฒนาให้ เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย ให้เหตุผลที่มากที่สุดร้อยละ ๘๖.๘ (๑๒๑) จำ เพราะทำให้มีคุณธรรมรู้จักผิดชอบชั่วดี โดยที่เมื่อเกิดความรู้เห็นเข้าใจหลักธรรมของพระพุทธศาสนาแล้วปฏิบัติตามยึดถือ เป็นทางดำเนินชีวิตก็จะทำให้รู้จักผิดชอบชั่วดี ยึดธรรม เช่น ทิริโอดตปปะ ธรรมจะช่วยพัฒนาและยกระดับจิตใจของคนสูงขึ้น ให้สามารถละความชั่วทั้งปวง ประกอบแต่ความดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ลำดับที่ ๒ ผู้นำร้อยละ ๘๖.๐ (๑๒๐) ให้เหตุผลว่าเพราะก่อให้เกิดการพัฒนาที่เจริญสมบูรณ์ มีความสันติสุข สามารถลดความขัดแย้งและ เพิ่มความสามัคคีในสังคัม การใช้หลักพุทธศาสนาย่อมทำให้ลดการขัดแย้ง และ เพิ่มความสามัคคีในสังคัม การใช้หลักพุทธศาสนาย่อมทำให้ลดการขัดแย้งในสังคัม ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี ทำให้ผ่อนคลายความตึงเครียดลง ก่อให้เกิดความสันติสุข ด้วยเหตุที่คนในสังคัมมีศีลธรรม จริยธรรมของพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนาคน โดยเฉพาะจิตใจให้เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและ เป็นคนดีให้มีความสุข สามารถทำประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และ ประโยชน์ทั้งสองอย่างดีสมบูรณ์

ลำดับที่ ๓ ผู้นำร้อยละ ๘๒.๘ (๑๑๖) ให้เหตุผลว่าช่วยให้คนใช้หลักพุทธศาสนา เพื่อความอยู่ดีกินดีและช่วยลดปัญหาอาชญากรรม จะ เห็นได้ว่า เมื่อคนในสังคัมได้รับความรู้ความเข้าใจอัน เป็นผลจากการขัดเกลากามทางสังคัมจากธรรมของพระพุทธศาสนาแล้วจะ เป็นการพัฒนาคนอัน เป็นการช่วยทำให้ประชากรของประเทศมีคุณภาพและคุณธรรม ธรรมในพุทธศาสนา ก็จะเป็นการช่วยพัฒนาสังคัมให้เจริญก้าวหน้า มีความอยู่ดีกินดีรวมทั้งจะ ช่วยแก้ปัญหาบ้านเมืองต่าง ๆ เช่น ช่วยลดปัญหาอาชญากรรม และขจัดความวุ่นวายในสังคัมทำให้สังคัมเกิดความ เป็นปึกแผ่นและ เจริญไปคามความปรารถนาของสังคัม

ลำดับที่ ๔ ผู้นำร้อยละ ๘๒.๘ (๑๑๖) ให้เหตุผลว่าเพราะหลักธรรมพุทธศาสนา ประกอบด้วย เหตุผลทำให้เกิดสติปัญญารู้เท่าทันเหตุการณ์ โดยเหตุที่ธรรมในพุทธศาสนามีธรรม ประกอบด้วย เหตุผลและทำให้เกิดสติปัญญารู้เท่าทันเหตุการณ์ เช่น ความไม่ประมาท ลติสัมปชัญญะ สปัริสธรรม ๗ เป็นต้น ตั้งแต่ขั้นต่ำ กลาง สูง ตามลำดับ เมื่อคนในสังคัมปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาแล้วย่อมทำให้เกิดความเจริญพัฒนาให้ เป็นสมัยใหม่ ที่สอดคล้องกับพื้นฐานความ เป็นมาทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทย

ลำดับที่ ๔ ผู้นำร้อยละ ๔๔.๐ (๑๑๐) ให้เหตุผลว่า เพราะ เป็นประโยชน์ในการ
เข้าใจพุทธศาสนาได้ถูกต้องอัน เป็นแนวทิศทางในขบวนการ เปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่ ทำ
ให้คนสังคมตลอดทั่วไปถึงต่างประเทศทั่วโลกจะได้ เข้าใจศาสนาพุทธอย่างถูกต้อง ทำให้ได้
ทราบหลักปฏิบัติของพุทธศาสนา ซึ่งก็เกิดผลในการพัฒนาสังคมที่แท้จริง

ผู้วิจัยแสดงให้เห็นว่า ผู้นำ เป็นเปอร์เซ็นต์ที่สูงที่มีความคิดเห็น เกี่ยวกับการพัฒนาให้
เป็นสมัยใหม่ โดยที่ผู้นำได้ให้เหตุผลว่าหลักธรรมในพุทธศาสนาช่วยทำหน้าที่ในการพัฒนาจิตใจ
เศรษฐกิจ สังคมของประเทศชาติ คำสอนในหลักธรรมมีพร้อมทุกอย่างสำหรับการพัฒนา ทั้งใน
หลักการ วิธีการตลอดจนขนบธรรมเนียมวินัยธรรม เพื่อเป็นพื้นของความเจริญก้าวหน้าให้เป็น
สมัยใหม่ คำถามเกี่ยวกับข้อนี้ในข้อ ๑๖ ตอน ๓ ปรากฏว่า ร้อยละ ๔๔.๒ (๑๒๔) เห็นด้วย
กับการพัฒนาให้สังคมไทยมีพุทธศาสนา เป็นแนวทางพัฒนาด้านจิตใจ เพราะ คนไทยส่วนมากถูกอบรม
ปลูกฝังให้เกิดความรัก ความเคารพในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เมื่อพัฒนาจิตใจได้ดีตาม
แนวพุทธศาสนา การพัฒนาสิ่งอื่น ๆ ก็ย่อมง่ายขึ้น เพราะสังคมจะ เจริญก็ด้วยคนในสังคมมีคุณธรรม
พัฒนาควบคู่สอดคล้องกับด้านอื่น ๆ จึงจะ เป็นการพัฒนาที่แท้จริง

จากตารางที่ ๑๒ เป็นคำตอบของผู้นำที่ได้จากการสัมภาษณ์จำแนกตามความคิดเห็น
เกี่ยวกับความ เหมาะสมของพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย ซึ่งจะ เห็น
ว่าแยกออกเป็น ๒ ข้อ ในข้อที่ ๑ ผู้นำที่มีความคิดเห็นว่าการใช้พุทธศาสนา เป็นหลักที่เหมาะสม
กับวิถีชีวิตของสังคมไทย ผู้นำร้อยละ ๖๑.๖ เห็นด้วย ในขณะที่วิทยาการ เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่
เผยแพร่จากตะวันตกก็สามารถดัดแปลงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในสังคมไทย อันมีพุทธศาสนาเป็น
หลักได้อย่างดี แต่ผู้นำมากกว่าครึ่ง เห็นด้วยกับการที่ใช้พุทธศาสนาเป็นหลักในวิถีชีวิต จะ เป็นที่
น่าสังเกตว่ามีผู้นำถึงร้อยละ ๓๑.๔ ไม่น่าใจ ก็แสดงว่าเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่จาก
ตะวันตกไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยแต่ เดิมมา ซึ่งอาจไม่เหมาะสมกับการนำมาใช้ในสังคม
ไทย จึงจำเป็นต้องดัดแปลงให้ เข้ากับหลักพื้นฐานของสังคมไทย เสียก่อน ซึ่งก็มีพุทธศาสนาเป็น
แนวทางจึง เหมาะสมใช้ได้

สำหรับในข้อ ๒ จะเห็นว่า ผู้นำร้อยละ ๖๐.๐ และ ๓๗.๖ เห็นด้วยอย่างเต็มที่ และเห็นด้วยตามลำดับการใช้แนวคิดในทางพุทธศาสนาเป็นหลัก เพื่อพัฒนาสังคมไทย เมื่อรวมแล้วถึงร้อยละ ๙๗.๖ ที่เห็นด้วย แต่ก็เห็นด้วยอย่างมากเป็นเปอร์เซ็นต์ที่สูง จึงแสดงว่าจุดมุ่งหมายในการพัฒนาสังคมไทย ควรใช้แนวคิดในทางพุทธศาสนาเป็นหลัก เป็นอุดมการร่วมกัน แล้วแยกจุดมุ่งหมายย่อย ๆ อื่น ๆ ออกไปตามจรรยาจำเป็นให้สอดคล้องกันถึงจะทำให้สังคมไทยเกิดการพัฒนารุ่งเรืองด้วยความ เป็นเอกราช มีความมั่นคง อยู่ดีกินดี และควรมีเกียรติภูมิ

ดังที่ผลแสดงมาซึ่งก็จำเป็นต้องพิจารณาอุเหตุผลจากที่ตามผู้นำว่า ถ้า "ยิ่งความเจริญเป็นสมัยใหม่มากเพียงใด ความสนใจพุทธศาสนาจะมากขึ้นหรือน้อยลง เพราะอะไร คำตอบประมวลได้ว่า อันดับที่ ๑ ผู้นำร้อยละ ๗๐.๔ ตอบว่ายิ่งความเจริญเป็นสมัยใหม่มากเพียงใด ความสนใจในพุทธศาสนาจะมากขึ้น โดยให้เหตุผลว่า หลักธรรมของพุทธศาสนาเป็นสังฆธรรม ต้องพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติ เมื่อความเจริญเป็นสมัยใหม่ยิ่งมากขึ้นแสดงว่าคนฉลาดขึ้นน่าจะเข้าใจธรรมมากขึ้น และ เมื่อต้องการจะให้เจริญก็ต้องใช้ หลักธรรมของพุทธศาสนาควบคุมความเจริญ จึงจะเป็นไปโดยแท้จริงและมั่นคง

อันดับที่ ๒ ผู้นำร้อยละ ๖๔.๖ (๘๗ คน) ตอบเหมือนข้างบนโดยให้เหตุผลว่า ความสนใจในพุทธศาสนาจะมากขึ้นเพราะความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ อาจทำให้คนเข้าใจพุทธศาสนาผิด ๆ จึงต้องสนใจพุทธศาสนาให้มากขึ้น เพราะ เมื่อคนมีเหตุผลมากขึ้นย่อมเข้าใจพุทธศาสนามากขึ้น และ เมื่อนำมาปฏิบัติก็จะ เห็น เกิดการพัฒนาไปในแนวคิดทางที่พึงปรารถนาของสังคมไทย

อันดับที่ ๓ ผู้นำร้อยละ ๓๔.๒ (๔๔ คน) เห็นว่า ความสนใจพุทธศาสนาจะน้อยลง เป็นเพราะคนสนใจด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ คือ เจริญแต่วัตถุแต่จิตใจเสื่อม ประชาชนหลงความเจริญสมัยใหม่ที่ส่วนมากด้านวัตถุไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ขาดความอดทนและ เห็นแก่ตัวมากขึ้น ตลอดจนการ เผยแพร่ทางด้านธรรมชาดการสนับสนุน ทำให้คนไม่เห็นคุณค่าของธรรม จึงขาดการศึกษาทางด้านพุทธศาสนา ประกอบกับการ เผยแพร่ไม่มากพอทำให้การตีความในพุทธศาสนาผิดไป จากความเป็นจริงหรือการตีความข้อธรรมอย่างไม่เข้าใจธรรม เป็นความเห็นผิดไป

สรุปได้ว่า ความคิดเห็นของผู้นำ เกี่ยวกับหลักพุทธศาสนาโดยทั่วไปเพื่อใช้ในการพัฒนาสร้างความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย ผู้นำ เป็นส่วนมาก เห็นความสำคัญและคุณค่าของพุทธศาสนาที่มีต่อการพัฒนาสังคมไทย

ข. การวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นของผู้นำทางพุทธศาสนาในเรื่อง เกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยทั่วไปกับการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย

คำถามที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยทั่วไปกับการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ในตอน ๒ แยกออกมาได้ ๑๒ ข้อ อุดรารายที่ ๑๒ ผู้วิจัยได้แสดงอัตราร้อยละของแต่ละข้อไว้ในตารางและให้คะแนนในความคิดเห็นที่แสดงว่า พุทธศาสนาโดยทั่วไปช่วยในการปรับตัวของสมาชิกและประชาชนให้สอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทยตามลำดับดังนี้ ถ้าความคิดเห็นเป็นบวก (Positive) จะได้คะแนนดังนี้ เห็นด้วยอย่างยิ่ง = ๕ คะแนน, เห็นด้วย = ๔ คะแนน, ไม่แน่ใจ = ๓ คะแนน, ไม่เห็นด้วย = ๒ คะแนน, ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง = ๑ คะแนน ดังแสดงในตารางที่ ๑๑ ส่วนความคิดเห็นเป็นไปในทางลบ (negative) ก็จะทำให้คะแนนกลับกันเป็น เห็นด้วยอย่างยิ่ง = ๑ คะแนน, เห็นด้วย = ๒ คะแนน, ไม่แน่ใจ = ๓ คะแนน, ไม่เห็นด้วย = ๔ คะแนน, ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง = ๕ คะแนน ด้วยวิธีการนี้ใน ๑๒ ข้อรวมคะแนน

๑	๑๒	คะแนน	} คะแนนตั้งแต่ ๐-๓๖ ค่า หมายถึงว่า พุทธศาสนาไม่มีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสมัยใหม่
๒	๒๔	"	
๓	๓๖	"	
๔	๔๘	"	→ พุทธศาสนาช่วยพัฒนาได้มาก
๕	๖๐	"	→ พุทธศาสนาช่วยการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ได้มากเพราะ

คะแนนช่วง ๔๘-๖๐ เป็นคำตอบของผู้นำที่เห็นด้วยอย่างยิ่งว่า พุทธศาสนาช่วยการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ อุดรารายรวม

ตารางที่ ๑๓ อัตราร้อยของผู้นำจำแนกตามความคิดเห็น เกี่ยวกับการใช้พุทธศาสนา
สร้างความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย

ที่	คำถามสัมภาษณ์	% เห็นด้วย อย่างยิ่ง	% เห็นด้วย	% ไม่เห็น ใจ	% ไม่เห็นด้วย	% ไม่เห็นด้วย อย่างยิ่ง	รวม
๑.	หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาใช้ ได้กับคนสมัยเก่า ๆ แต่ใช้ไม่ได้ กับชีวิตที่เปลี่ยนเป็นสมัยใหม่	๙.๖ (๑๒) ๑	๗.๒ (๙) ๒	๔.๙ (๖) ๓	๖๙.๔ (๘๙) ๔	๑๐.๐ (๑๐) ๕	๑๐๐.๐ (๑๒๕)
๒.	หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา สามารถนำมาปฏิบัติได้ในปัจจุบัน และ เหมาะกับการใช้ในชีวิตประจำวัน วันของสังคมไทยที่คนสามารถทำ ตามคำสอนแล้วก็จะ เจริญและ สอด คล้องกับการเปลี่ยนแปลงพัฒนา ประเทศ	๕๓.๖ (๖๗) ๕	๕๓.๒ (๕๕) ๔	๐.๙ (๑) ๓	๐.๙ (๑) ๒	๐.๙ (๒) ๑	๑๐๐.๐ (๑๒๕)
๓.	การอบรมถ่ายทอดแนวคิดตามหลัก ธรรมคำสอนตามแบบพุทธศาสนา จะทำให้สังคมไทยพัฒนาไปสู่ ทิศทางที่พึงปรารถนา	๕๖.๔ (๕๘) ๕	๕๔.๖ (๖๒) ๔	๒.๔ (๓) ๓	- (๒) ๒	๑.๖ (๒) ๑	๑๐๐.๐ (๑๒๕)
๔.	เพื่อความมั่นคงของสถาบันต่าง ๆ ในสังคมไทยจำเป็นที่จะต้องส่งเสริม จริยธรรมของพุทธศาสนาให้เจริญ รุ่งเรือง เพื่อการพัฒนาไปสู่ความ เปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมกับสังคมไทย	๗๐.๔ (๘๘) ๕	๒๘.๘ (๓๖) ๔	- (๓) ๓	- (๒) ๒	๐.๘ (๑) ๑	๑๐๐.๐ (๑๒๕)
๕.	ธรรมในพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของ คนไทย ตลอดจนแนวความคิด ความ เชื่อค่านิยมพุทธศาสนามีอิทธิพลอยู่ มาก เมื่อจะพัฒนาจำเป็นต้อนำเอา หลักธรรมมา เป็นพื้นฐาน เพื่อ เป็นแนว ทิศทางปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เป็นสมัย ใหม่ได้สำหรับให้เหมาะสมกับสังคม ไทย	๕๕.๖ (๕๗) ๕	๔๐.๘ (๕๑) ๔	๔.๖ (๓) ๓	๒.๔ (๓) ๒	๑.๖ (๒) ๑	๑๐๐.๐ (๑๒๕)

ตารางที่ ๑๓ (ต่อ)

ที่	คำถามสัมภาษณ์	% เห็นด้วย อย่างยิ่ง	% เห็นด้วย	% ไม่แน่ใจ	% ไม่เห็นด้วย	% ไม่เห็นด้วย อย่างยิ่ง	รวม
๖.	การสร้างความเป็นสมัยใหม่กับ การพัฒนาส่งเสริมพุทธศาสนา จำเป็นต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน อย่างสัมพันธ์กัน	๔๓.๓ (๖๑) ๕	๕๕.๓ (๕๖) ๔	๒.๔ (๖) ๖	๒.๔ (๖) ๒	๑.๖ (๒) ๑	๑๐๐.๐ (๑๒๕)
๗.	การใช้หลักธรรมในพุทธศาสนา สามารถพัฒนาให้เศรษฐกิจของ ประเทศเจริญก้าวหน้าได้	๔๓.๐ (๖๐) ๕	๔๓.๒ (๕๔) ๕	๖.๔ (๓) ๖	๐.๓ (๑) ๒	๑.๖ (๒) ๑	๑๐๐.๐ (๑๒๕)
๘.	การพัฒนาแนวความคิดจิตใจตาม แบบวิธีพุทธศาสนา เป็นกฎอัน เป็น ธรรมชาติ ควรนำมาประยุกต์ใช้ ในการพัฒนาในทาง เศรษฐกิจ สังคม การเมืองได้ดี	๕๖.๐ (๗๐) ๕	๓๘.๕ (๔๘) ๕	๒.๕ (๖) ๖	๒.๕ (๖) ๒	๐.๓ (๑) ๑	๑๐๐.๐
๙.	พุทธศาสนาทำให้คนเฉื่อยชา ไม่กระตือรือร้น	๕.๓ (๖) ๕	๕.๐ (๕) ๕	๕.๐ (๕) ๓	๕๕.๖ (๖๒) ๒	๓๗.๖ (๔๗) ๑	๑๐๐.๐ (๑๒๕)
๑๐.	บทบัญญัติทางพุทธศาสนา เป็นสิ่ง คืออยู่แล้ว ไม่ต้องแก้ไข เปลี่ยน แปลง	๕๗.๖ (๗๒) ๕	๒๗.๒ (๓๔) ๕	๘.๘ (๑๑) ๓	๕.๖ (๗) ๒	๐.๘ (๑) ๑	๑๐๐.๐ (๑๒๕)
๑๑.	ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาใน ด้าน เศรษฐกิจ	๓.๒ (๔) -๕	๖.๕ (๘) ๕	๘.๘ (๑๑) ๓	๕๕.๒ (๖๕) ๒	๒๖.๕ (๓๓) ๑	๑๐๐.๐ (๑๒๕)
๑๒.	ชีวิตที่ดีไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ กับหลักการพุทธศาสนามีความ สอดคล้องกัน	๓๘.๕ (๔๘) ๕	๕๐.๕ (๖๓) ๕	๕.๘ (๖) ๓	๓.๒ (๔) ๒	๓.๒ (๔) ๑	๑๐๐.๐ (๑๒๕)

จากตารางที่ ๑๓ แสดงให้เห็นว่า หลักพุทธศาสนาสามารถใช้ได้ดีกับสังคมทุกสมัย พุทธศาสนาจึงยังคงทำหน้าที่ตามหลักทฤษฎี Functionalism ผู้นำตอบถึง ๗๔.๔% มีความมั่นใจว่า พุทธศาสนาทำหน้าที่ในสังคมได้ดีและไม่แน่ใจเพียง ๔.๔%

ในข้อ ๒ ก็แสดงให้เห็นว่า หลักธรรมในพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการพัฒนา ผู้ตอบเห็นด้วยและเห็นด้วยอย่างยิ่งรวมกันร้อยละ ๘๖.๔%

ข้อ ๓ การถ่ายทอดแนวคิดนำไปปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาแล้วจะทำให้สังคมไทยพัฒนาไปสู่ทิศทางที่พึงปรารถนา ร้อยละ ๘๖.๐ ของผู้นำมีความเห็นเช่นนี้

ข้อ ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑ และ ๑๒ ล้วนแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนามีส่วนช่วยในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงให้เจริญให้เป็นสมัยใหม่จากจำนวนร้อยละของผู้นำที่ตอบในทางบวก ๘๐% ขึ้นไป ในทำนองเดียวกันในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ และหลักพุทธศาสนามีความสอดคล้องกันมากสามารถช่วยพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ได้ดีเพราะคำตอบ เกินกว่าร้อยละ ๘๐ ขึ้นไป

ซึ่งในแต่ละข้อแสดงให้เห็นถึงการนำเอาหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้เพื่อการพัฒนาหรือสร้างความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย

ส่วนการวิเคราะห์จะได้อะไรรวมคะแนนที่ในแต่ละข้อแยกคะแนน เป็นสามช่วง คือ คะแนนช่วง ๐-๓๖ แสดงว่าพุทธศาสนาไม่มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ คะแนนช่วง ๓๗-๔๘ แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนามีส่วนสำคัญตามที่ผู้นำเห็นด้วยต่อการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย ส่วนคะแนนช่วง ๔๙-๖๐ แสดงให้เห็นว่าผู้นำเห็นด้วยอย่างยิ่งว่าพุทธศาสนามีส่วนช่วยสำคัญต่อการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย

จึงอาจตีความหมายโดยสรุปว่า ตามช่วงคะแนนตั้งแต่ค่าไปหาสูงที่แสดงว่า พุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการช่วยให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย ตามช่วงระดับคะแนน ๐-๓๖ หมายความว่ามีส่วนช่วยพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสมัยใหม่ได้น้อยหรือต่ำ ระดับคะแนน ๓๗-๔๘ หมายถึงช่วงที่มีส่วนช่วยได้มาก และระดับ ๓ เป็นช่วงที่มีส่วนช่วยได้มากที่สุด (๔๙-๖๐ คะแนน) ดังแสดงวิเคราะห์ในตารางที่ ๑๔ (ดูตารางที่ ๑๔)

ตารางที่ ๑๔ อัตราส่วนร้อยละของผู้นำจำแนกตามความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้พุทธศาสนาโดยทั่วไปในการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย และ เพศ, อายุ, ที่อยู่อาศัย, ระดับการศึกษา, อาชีพ และระดับรายได้

ระดับการมีส่วนช่วยพัฒนาคะแนน	เพศ		อายุ(ปี)			ที่อยู่อาศัย		ระดับการศึกษา			อาชีพ			ระดับรายได้(บาท)			รวม
	ชาย	หญิง	๑๕-๓๔	๔๐-๕๔	๖๐ +	กรุงเทพฯ	ต่างจังหวัด	ประถม	มัธยม	อุดม	รับราชการ	เกษตรกร	อื่น ๆ	๒,๐๐๐-๔,๐๐๐	๔,๐๐๑-๘,๐๐๐	๘,๐๐๐+	
๑. มีส่วนช่วยน้อย (๐-๓๖)	๑.๐ (๑)	-	๓.๘ (๑)	-	-	-	๑.๐ (๑)	๔.๘ (๑)	-	-	-	๒๐.๐ (๑)	-	๒.๓ (๑)	-	-	๐.๘ (๑)
๒. มีส่วนช่วยมาก(๓๗-๔๘)	๓๔.๔ (๓๓)	๕๑.๘ (๔๘)	๕๐.๐ (๑๓)	๔๑.๑ (๒๓)	๒๗.๘ (๑๒)	๒๓.๑ (๖)	๔๒.๔ (๔๒)	๕๗.๑ (๑๒)	๓๕.๓ (๑๘)	๓๔.๐ (๑๘)	๒๙.๓ (๒๒)	๘๐.๐ (๔)	๔๘.๘ (๒๒)	๔๓.๒ (๑๘)	๕๒.๒ (๑๘)	๒๗.๘ (๑๐)	๓๘.๔ (๔๘)
๓. มีส่วนช่วยมากที่สุด(๔๙-๖๐)	๖๔.๖ (๖๒)	๔๘.๓ (๑๔)	๔๖.๒ (๑๒)	๕๘.๘ (๓๓)	๗๒.๑ (๓๑)	๗๖.๘ (๒๐)	๕๖.๖ (๕๖)	๓๘.๑ (๘)	๖๔.๗ (๓๓)	๖๖.๐ (๓๕)	๗๐.๗ (๕๓)	-	๕๑.๑ (๒๓)	๕๕.๔ (๒๔)	๕๗.๘ (๒๖)	๗๒.๒ (๒๖)	๖๐.๘ (๗๖)
รวม	๑๐๐.๐ (๙๖)	๑๐๐.๐ (๒๔)	๑๐๐.๐ (๒๖)	๑๐๐.๐ (๕๖)	๑๐๐.๐ (๔๓)	๑๐๐.๐ (๒๖)	๑๐๐.๐ (๘๘)	๑๐๐.๐ (๒๑)	๑๐๐.๐ (๕๑)	๑๐๐.๐ (๘๘)	๑๐๐.๐ (๗๕)	๑๐๐.๐ (๕)	๑๐๐.๐ (๔๕)	๑๐๐.๐ (๔๕)	๑๐๐.๐ (๕๕)	๑๐๐.๐ (๓๖)	๑๐๐.๐ (๑๒๕)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากตารางที่ ๑๔ เป็นอัตราส่วนร้อยละของผู้นำจำแนกตามความคิดเห็น เกี่ยวกับการใช้ พุทธศาสนาโดยทั่วไปในการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย จะเห็นว่า ความคิดเห็นของผู้นำ ที่ว่าพุทธศาสนามีส่วนช่วยในการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทยมากที่สุดถึงร้อยละ ๖๐.๔ รองลงมาผู้นำเห็นว่า พุทธศาสนามีส่วนช่วยมากร้อยละ ๓๔.๔ ที่ผู้นำเห็นเช่นนี้เพราะว่าผู้นำมีความเชื่อมั่นในหลักพุทธศาสนาว่าช่วยสังคมไทยได้จริง ๆ ที่ให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปเป็นสมัยใหม่ตามความเหมาะสมกับพื้นฐานค่านิยมความเป็นมาของสังคมไทย คือ สามารถจะผสมกลมกลืนคุณค่าทางพุทธศาสนาและคุณค่าทางจิตใจซึ่งเป็นมรดกตกทอดมา ส่วนใหญ่ตามแนวพุทธศาสนา โดยอาศัยประยุกต์วิทยาสมัยใหม่อย่างได้ผล ผู้นำเห็นว่าไม่มีความขัดแย้งระหว่างคุณค่าทางพุทธศาสนากับความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าให้เป็นสมัยใหม่ทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคมไทย โดยที่การจะพัฒนาสังคมควรต้องคำนึงถึงพื้นฐาน ฐานะความเป็นมาของสังคม ถ้าหากทำโดยไม่คำนึงถึงย่อมพลาดหลังทายนะ เหล่านี้ตามรายละเอียดในตารางที่ ๑๓ ได้แยกให้เห็นรายละเอียดเป็นข้อ ๆ

เมื่อกระจายตามตัวแปร เพศ, อายุ, อยู่อาศัย, ระดับการศึกษา, อาชีพ และระดับรายได้ ผู้นำแทบทั้งหมดเห็นด้วยว่า พุทธศาสนามีส่วนช่วยมากไปมากที่สุดไม่ว่าจะควบคุมด้วยตัวแปรอะไร เมื่อแยกความคิดเห็นและ เพศแล้วผู้นำชายเห็นว่า พุทธศาสนามีส่วนช่วยพัฒนามากที่สุดกว่าผู้นำหญิง เมื่อควบคุมด้วยตัวแปรอายุ ผู้นำที่มีอายุมากขึ้นยิ่งเห็นว่า พุทธศาสนามีส่วนช่วยพัฒนาได้มาก แสดงให้เห็นว่าผู้นำที่มีอายุยิ่งมากขึ้นคงจะได้ผ่านโลกและศึกษาความเจริญของชีวิตมากขึ้น ยิ่งเห็นว่าพุทธศาสนามีส่วนช่วยสำคัญในการพัฒนาสังคมไทยมากขึ้น เมื่อควบคุมด้วยตัวแปรที่อยู่อาศัยโดยแยกเป็นผู้นำสมาคมในกรุงเทพฯ และผู้นำสมาคมในต่างจังหวัดเห็นได้ว่า ผู้นำสมาคมในกรุงเทพฯ เห็นว่าพุทธศาสนามีส่วนช่วยพัฒนาสังคมไทย เป็น เบอร์ ๑ มากกว่าผู้นำในต่างจังหวัด คือร้อยละ ๗๖.๔ ต่อ ๕๖.๖ เมื่อควบคุมด้วยตัวแปรระดับการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ผู้นำยิ่งมีการศึกษาสูงมากขึ้นยิ่งเห็นว่า พุทธศาสนามีส่วนช่วยมากที่สุดในการพัฒนาสังคมให้เป็นสมัยใหม่ คือระดับประถม : มัธยม : อุดมศึกษา เป็นอัตราส่วนร้อยละ ๓๔.๑ : ๖๔.๗ : ๖๖.๐ สำหรับตัวแปรในด้านอาชีพจะเห็นได้ว่า ผู้นำมีอาชีพรับราชการเห็นว่า พุทธศาสนามีส่วนช่วยพัฒนาสังคมไทยมากกว่าอาชีพอื่น ๆ ในขณะที่อาชีพรับราชการเห็นว่า มีส่วนช่วยมากที่สุดร้อยละ ๗๐.๗ แต่อาชีพอื่นเห็นว่าช่วยกันเพียงร้อยละ ๔๑.๑ เป็นที่น่าสังเกตว่าเกษตรกรเห็นด้วย เพียงระดับว่าช่วยมาก

แต่ก็มีข้อจำกัดที่ผู้นำที่เป็นเกษตรกรมีน้อยมาก เมื่อควบคุมตัวแปรในด้านระดับรายได้ จะเห็นได้ว่าผู้มีระดับรายได้สูงขึ้นยิ่งเห็นว่าพุทธศาสนามีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมไทยได้มากที่สุด

จากตารางจึงสรุปได้ว่า ไม่ว่าจะควบคุมด้วยตัวแปรใด ผู้นำแทบทั้งหมดก็เห็นด้วยว่าพุทธศาสนามีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมไทยมากที่สุด มองตัวแปรรวม ๆ จะเห็นว่า ผู้มีโอกาสศึกษาพุทธศาสนามีเวลาว่าง รายได้สูง อยู่ในถิ่นที่หาโอกาสศึกษาพุทธศาสนาได้ง่าย ยิ่งจะเห็นว่าพุทธศาสนามีส่วนช่วยพัฒนาสังคมได้มากที่สุด เช่น เพศชายอาจมีโอกาสมากกว่าเพศหญิง อายุมากขึ้นมีเวลาใคร่ครวญประสบการณ์มาก ผู้นำในกรุงเทพฯ อาจมีโอกาสได้มาก ระดับการศึกษาสูงก็มีความคิดเป็นเหตุผลมากขึ้น อาชีพรับราชการส่วนใหญ่ก็มีโอกาสใช้สมองปัญญา มีเวลาว่างมากกว่าอาชีพอื่น นอกจากนี้ก็เกี่ยวกับระดับรายได้ ผู้ที่มีรายได้สูงขึ้นอาจมีเวลาว่างได้เข้าช่วยพัฒนาโดยอาศัยหลักพุทธศาสนาได้มากกว่าผู้มีระดับรายได้น้อย ปัจจัยด้านตัวแปรที่แสดงให้เห็นในตารางที่ ๑๔ เหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า ผู้มีโอกาสเวลามากย่อมใคร่ครวญเห็นความสำคัญของพุทธศาสนาว่ามีส่วนช่วยพัฒนาสังคมไทย ซึ่งตามความคิดเห็นของผู้วิจัยในด้านหลักพุทธศาสนาผู้ที่จะเข้าใจประโยชน์อย่างแท้จริงต้องศึกษาให้เห็นให้ เข้าใจและต้องปฏิบัติให้บังเกิดผล จึงจะเห็นความสำคัญว่า พุทธศาสนามีส่วนช่วยพัฒนาสังคมไทยได้จริง ๆ ดังความคิดเห็นของผู้นำ เช่น ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์, คุณสมพร เทพสิทธา ตลอดจนถึงผู้นำสูงสุดของประเทศ คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็มีความเห็นว่าพุทธศาสนามีส่วนช่วยสังคมไทยในการพัฒนาอย่างมากที่สุด

จากความคิดเห็นเช่นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะ เกี่ยวข้องกับการศึกษาและปฏิบัติ คือ ผู้มีการศึกษาทางพุทธศาสนาและปฏิบัติให้ได้ผล ยิ่งมีโอกาสมาก ยิ่งทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คือการพัฒนาในแนววิถีมาปฏิบัติได้มาก ดังนั้น ในการวิเคราะห์หัวข้อต่อไป จึงได้นำคำถาม เกี่ยวกับหลักธรรมในพุทธศาสนาว่า มีหลักธรรมอะไรบ้างที่จะช่วยสังคมไทยให้พัฒนา เป็นสมัยใหม่ได้ดีเหมาะสมกับฐานะ ความ เป็นมาของสังคมไทย

ค. การวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นของผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาในเรื่องหลักธรรมของพุทธศาสนาที่ช่วยในการปรับตัวของสมาชิกและประชาชนให้สอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย

พุทธศาสนามีหลักธรรมสำคัญที่ช่วยพัฒนาสังคมไทยให้เจริญเป็นสมัยใหม่ตั้งแต่ขั้นต้น คือ ศีล ชั้นกลางคือ สมาธิ ชั้นสูงคือ ปัญญา ซึ่งมีหลักธรรมในเรื่องเหล่านี้คือ หมวดธรรมเกี่ยวกับการดำรงชีวิต เพื่อความเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปสู่ความเป็นอยู่ดีทั้งด้านวัตถุและจิตใจ และเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติในสังคม คือ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ ทิศ ๖ ขรราวาสธรรม, ทิฐฐธรรม มิกถลประโยชน์ หมวดธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนของบุคคลเพื่อชีวิตที่เป็นประโยชน์และไม่ผิดพลาดรวมทั้งความเป็นสุขใจอันเป็นพื้นฐานสุขภาพส่วนบุคคล คือ ทาน, บริจาค ศีล, ชันดีโลสร้างจะ สันโดษ, สติสัมปชัญญะ ทิริโอดตปาปะ - ความละเอียดต่อการกระทำชั่วทุจริต, ธรรมควรเป็นค่านิยมของชาวพุทธ คือ สปัริสธรรม, อิทธิบาท ๔ พละ ๔, ธรรมอันดำเนินไปสู่ปัญญา คือ มัชฌิมาปฏิปทา - มรรค ๘, อริยสัจจ ๔, ปฏิจจสมุปทา และธรรมอันทำให้เกิดความเจริญพัฒนา มี อปริหานิยธรรม, ธรรมอันให้กำหนดรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงซึ่งต้องปฏิบัติในสติปัญญา ๔ เป็นต้น ธรรมดังกล่าวมาผู้วิจัยได้ตามความคิดเห็นของผู้นำ ได้คำตอบดังตารางที่ ๑๕

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ ๑๕ อัตราส่วนร้อยของผู้นำจำแนกตามความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมของ
พุทธศาสนา เพื่อพัฒนาความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย *

ที่	หมวดของหลักธรรม เพื่อพัฒนาความเป็นสมัยใหม่ของสังคม	ผู้นำที่กล่าวถึง หลักธรรมในแต่ละหมวด
๑.	หมวดธรรม เกี่ยวกับการดำรงชีวิตอยู่เพื่อความเปลี่ยนแปลง พัฒนาไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีทั้งด้านวัตถุและจิตใจ เป็นพื้นฐาน การปฏิบัติของสังคม คือ พรหมวิหาร ๔, สังคหวัตถุ ๔, ทิศ ๖, ขรവാสาธรรม, ทิฏฐธรรมมิกถลประโยชน์	๔๑.๒ (๑๑๔)
๒.	หมวดธรรม เกี่ยวกับหลักการปฏิบัติตนของบุคคล เพื่อชีวิตที่ เป็นประโยชน์และไม่ผิดพลาด รวมทั้งความเป็นสุขใจอัน เป็นพื้นฐานสุขภาพส่วนบุคคล คือ ทาน, บริจาค ศีล ขันติโลภจะ สันโดษ สติสัมปชัญญะ	๔๔.๘ (๑๑๑)
๓.	ศิริโอดดับแป (ความละเอียดต่อการกระทำชั่ว อันเป็นบาป)	๔๖.๔ (๑๐๘)
๔.	สัปปุริสธรรม - การดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักมงคล ๓๘	๗๔.๒ (๔๔)
๕.	อิทธิบาท ๔, พละ ๕	๖๐.๘ (๗๖)
๖.	มัชฌิมาปฏิปทา - มรรค ๘, อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท	๕๘.๔ (๗๓)
๗.	อปริหานิยธรรม - การกำหนดรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง	๕๖.๘ (๗๑)

*รวมเกิน ๑๐๐ เพราะผู้นำ ๑ ท่าน สามารถตอบได้มากกว่า ๑ หมวดธรรม หรือ

๑ หัวข้อธรรม

จากตารางที่ ๑๕ เป็นการจัดหมวดธรรมที่มีผู้นำตอบตามจำนวนอัตราส่วนร้อย เรียงลำดับจากที่ผู้นำตอบมากที่สุดลงมาหาคำ จะ เห็นได้ว่า ผู้นำจำแนกตามความคิดเห็น เกี่ยวกับการใช้หลักธรรมในพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย จะได้แก่ หมวดธรรม เกี่ยวกับการดำรงชีวิต เพื่อเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีทั้งด้านวัตถุและจิตใจ และเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติของสังคม คือ

๑. พรหมวิหาร ๔, สังคหวัตถุ, ขรราวาสธรรม, ทิศ ๖, ทิฏฐธรรมมิกถตตประโยชน์ หมวดธรรม เหล่านี้ผู้นำกล่าวถึงและตอบมากที่สุดร้อยละ ๔๑.๒ (๑๑๔) ว่าเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงให้เจริญเป็นสมัยใหม่ เพราะเหตุว่าหลักธรรมเหล่านี้เป็นหลักปฏิบัติเพื่อความ เป็นอยู่ดีในสังคมที่เหมาะสมทั้งพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ ขรราวาสธรรม ๔ ก็เป็นหลักปฏิบัติ เพื่อความพัฒนาบุคคลและสังคม และการปฏิบัติต่อบุคคลอื่น คือ ทิศ ๖ ที่อยู่แวดล้อมอย่างไร และจะพัฒนาเศรษฐกิจรวมทั้งดำรงตนอย่างไรจึงจะพัฒนาด้วย ทิฏฐธรรมมิกถตตประโยชน์ หมวดเหล่านี้มีความหมายสั้น ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

๑.๑ พรหมวิหาร ๔ หลักความประพฤดีที่ประ เจริฐบริสุทธิ์ ประกอบด้วย ๑. เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาจะให้ เป็นสุข loving-kindness ๒. กรุณา คิดช่วยให้ พันทุกข์ compassion ๓. มุทิตา พलयยินดีด้วยเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข altruistic joy ๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง neutrality

๑.๒ สังคหวัตถุ ๔ ธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคลและ ประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ได้แก่ ๑. ทาน การให้เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือด้วยสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ ส่องสอน ๒. ปิยวาจา กล่าววาจาไพเราะอ่อนหวาน สมานสามัคคีให้เกิดไมตรีรักใคร่นับถือ ๓. อัตถจริยา การประพฤดีประโยชน์ ช่วยเหลือกิจการและ ปรับปรุงส่งเสริมทางจริยธรรม ๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ วางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ถูกต้องตามธรรมทุกกรณี

๑.๓ ขรราวาสธรรม ๔ หลักสำหรับการครอง เรือน การครองชีวิตของคฤหัสถ์ ได้แก่ ๑. สัจจะ ความจริงใจ truth and honesty ๒. ทมะ การฝึกฝน การข่มใจฝึกนิสัย ปรับตัวรู้จักควบคุมจิตใจให้เจริญด้วยปัญญา ๓. ขันติ ความอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย ๔. จาคะ ความเสียสละ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูล

๑.๔ ทิศ ๖ บุคคลต่าง ๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสังคม จุดทิศที่อยู่รอบตัว คือ

๑. ทิศเบื้องหน้า-บิดามารดา ๒. ทิศเบื้องขวา-ครู อาจารย์ ๓. ทิศเบื้องหลัง-บุตรภรรยา
๔. ทิศเบื้องซ้าย-มิตรสหาย ๕. ทิศเบื้องล่าง-คนรับใช้, คนงาน ๖. ทิศเบื้องบน-สมณะ,
สงฆ์

๑.๕ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน ได้

แก่ ๑. อุฏฐานสัมปทา - ถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยันหมั่นเพียรปฏิบัติหน้าที่ให้ได้ผลดี ๒. อารัก
ขสัมปทา - ถึงพร้อมด้วยการรักษา ๓. กัลยาณมิตตตา - คบคนดีเป็นมิตร ๔. สมชิวิตา - มี
ความเป็นอยู่เหมาะสม รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี

๒. ทาน, บริจาค, ศิล, ชันติโสรัจจะ, สติสัมปชัญญะ, สันโตษ หัวข้อธรรม เบ็ด
เตล็ดเหล่านี้ผู้นำตอบร้อยละ ๘๘.๘ (๑๑๑) ว่าเป็นหลักธรรมที่ช่วยพัฒนาให้สังคมเป็นสมัยใหม่
เพราะว่าหัวข้อธรรมเหล่านี้มีการตีความถ้อยคำที่มีความหมายพื้นฐานโดยสรุป คือ

๒.๑ ทาน คือ การให้ การเสียสละ giving; charity; generosity;
liberality เป็นองค์ประกอบของธรรมในหลายหมวด เช่น ในบารมี ๑๐ ทศบารมี (อันประ
กอบด้วย ๑. ทาน ๒. ศิล ๓. เนกขัมมะ ๔. ปัญญา ๕. วิริยะ ๖. ชันติ ๗. สัจจะ ๘. อริย-
ฐาน ๙. เมตตา ๑๐. อุเบกขา) ในราชธรรม ๑๐ หรือ ทศพิธราชธรรม อันเป็นคุณธรรมข้อ
หนึ่งของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของนักปกครองซึ่งประกอบด้วย ๑๐ ข้อ (๑. ทาน ๒. ศิล
๓. บริจาคจะ self-sacrifice ๔. อาชชวะ ความซื่อตรง honesty integrity
๕. มีททวะ ความอ่อนโยน kindness and gentleness ๖. ตปะ มุ่งบำเพ็ญเพียรทำกิจให้
บริบูรณ์ austerity; self-control : non-indulgence ๗. อักโกธะ ความไม่โกรธ
non-anger, non-fury ๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน non-violence; non-
oppression ๙. ชันติ ความอดทน patience; forbearance; tolerance ๑๐. อวิโรธนะ
ความไม่คลาดธรรม non-opposition, non-deviation from the norm; conformity
to the law) เป็นต้น ทานคือ การให้ การเสียสละประกอบด้วย อาทิสทาน การให้ของ กับ
ธรรมทาน การให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒.๒ บริจาค มีความหมายคล้ายกับทาน เป็นการมุ่งให้ผู้รับได้ประโยชน์ ส่วนการบริจาคหมายถึง การเสียสละ เช่น เสียสละประโยชน์หรือความสุขส่วนตน

๒.๓ ศีล ในที่นี้หมายถึง การรักษาตามปกติตามระเบียบวินัย อันเป็นข้อปฏิบัติในการเว้นความชั่วทุจริตต่าง ๆ ซึ่งผู้เห็นประโยชน์ที่ได้ศึกษาข้อธรรมพึง เว้นได้และ ปฏิบัติให้ยิ่งๆขึ้นไป อันจะเป็นสาเหตุการพัฒนาทั้งวัตถุและจิตใจ

๒.๔ ชันติโลภจะ ชันติคือ ความอดทน เพื่อบรรลุความดีงามและความมุ่งหมายประกอบในธรรมหลายหมวด โลภจะ อธิยาศัยงามประกอบกันกับขันติ

๒.๕ สติสัมปชัญญะ เป็นธรรมที่เกื้อกูลในการทำความดีทุกอย่าง สติ-ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ไม่เผลอ mindfulness สัมปชัญญะ - ความรู้ชัด รู้ชัดสิ่งที่นึกได้ตระหนักเข้าใจชัดเจนตามความเป็นจริง clear comprehension

๒.๖ สันโตษ คือ ยินดี มีความสุขพอใจด้วยปัจจัยสี่ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบของตน contentment เป็นธรรมที่ประกอบในหลาย ๆ หัวข้อ เช่น นากกรณธรรม ๑๐ คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้ คุณธรรมที่ทำให้อยู่สำราญในที่ทุกสถานข้อหนึ่งในเดรธรรม ๑๐

๓. หิริโอตตปปะ ธรรมที่ผู้นำกล่าวถึงและตอบร้อยละ ๘๖.๔ (๑๐๔) ว่าเป็นหลักธรรมที่ช่วยพัฒนาให้สังคมดำรงอยู่โดยสงบให้คนในสังคมรู้จักหน้าที่ที่ควรทำ ซึ่งมีความหมายย่อ ๆ คือ หิริโอตตปปะ คือ ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่เดือดร้อนและล้มส่นวนวาย Virtures that protect the world คือ ๑. หิริ - ความละอายบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว moral shame; conscience ๒. โอตตปปะ - ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว moral dread

๔. สปปริสธรรม, การดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามมงคล ๓๔ ประการ, ถือเป็นธรรมที่ผู้นำกล่าวถึง เพื่อช่วยพัฒนาเปลี่ยนแปลงให้เกิดสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตพื้นฐานของสังคมไทย ผู้นำตอบและกล่าวถึงร้อยละ ๗๔.๒ (๔๔) ธรรมในหมวดนี้มีความหมายที่เป็นค่านิยมและจุดหมายในการดำเนินชีวิตของสังคมซึ่งดีความย่อ ๆ ดังนี้ คือ

๔.๑ สัปบุริสธรรม ๗ คือ ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนที่ ธรรมของผู้ดี qualities of a good man; virturs of a gentleman มี ๗ ประการ คือ

๑. อัมมัญญา - ความรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎ เกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่ทำให้เกิดผล knowing the law; Inowing the cause

๒. อุตกัญญา - รู้จักผล คือ รู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบ เนื่องจากการกระทำ

๓. อุตตัญญา - ความรู้จักตน คือ รู้ว่าเรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะเพศ กำลังความรู้ ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤดิให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

๔. มัตตัญญา - ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี

๕. กาลัญญา - ความรู้จักกาล คือ รู้เวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรง เวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเหมาะ เวลา เป็นต้น

๖. ปริสัญญา - ความรู้จักชุมชน คือ รู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ประพฤดิ ต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ บริษัทนี้ ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๗. ปุคคสัญญา - รู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดีว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ คำหนิ ยกย่อง และแนะนำ สั่งสอนอย่างไร knowing the individuals different

หรือสัปบุริสธรรมอีกหมวดหนึ่ง ประกอบด้วยดังนี้

๔.๒ สปัปฺริสธรรม ๗ ธรรมที่ทำให้เป็นคุณสมบัติของคนดี อันเป็นคุณภาพของ
คน quality of good man ประกอบด้วย ๗ ประการ

๑. สัมธัมมสมันนาโคโต ประกอบด้วย สัทธรรม ๗ ประการ คือ มีศรัทธา
มีหิริ, มีโอตตปปะ, เป็นพหูสูต, มีความเพียรอันปรากรแล้ว, มีสติมั่นคง, มีปัญญา
๒. สปัปฺริสภักดี คบหาสมาคมท่านผู้ประกอบด้วยสัทธรรม ๗ ประการ
๓. สปัปฺริสจันตี จะคิดสิ่งใดก็ไม่คิดเบียดเบียนตนและผู้อื่น
๔. สปัปฺริสวาโจ พุคแต่คำที่ถูกต้องตามวจีสจฺริต ๔
๕. สปัปฺริสกับมันโต ทำการที่ถูกต้องตามกายสจฺริต ๓
๖. สปัปฺริสทิฏฐิ มีความเห็นเป็นสัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ
๗. สปัปฺริสทานัง เทติ ให้ทานโดยเอื้อเพื่อทั้งแก่ของที่ตัวให้ และผู้รับ

๔.๓ มงคล ๓๔ ธรรม อันนำมาซึ่งความสุขความเจริญ สิ่งที่ทำให้มีโชคดี
เรียกเต็มว่า อุดมมงคล คือ มงคลอันสูงสุด highest blessings ประกอบด้วย ๓๔ ประการ
คือ

๑. ไม่คบคนพาล
๒. คบบัณฑิต
๓. บุษาคคนที่ควรบูชา
๔. อยู่ในปฏิรูปเทศ
๕. ได้ทำความดีให้พร้อมไว้ก่อน
๖. ตั้งตนไว้ชอบ
๗. เล่าเรียนศึกษามาก
๘. มีศิลปวิทยา
๙. มีระ เียบวินัย
๑๐. วาจาสุภาษิต

๑๑. บำรุงมารดาบิดา
๑๒. สงเคราะห์บุตร
๑๓. สงเคราะห์ภรรยา
๑๔. การงานไม่อาดูกล
๑๕. เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน
๑๖. ประพฤติธรรม
๑๗. สงเคราะห์ญาติ
๑๘. การงานไม่มีโทษ
๑๙. เว้นจากความชั่ว
๒๐. เว้นจากการดื่มน้ำเมา
๒๑. ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย
๒๒. มีความเคารพ
๒๓. อ่อนน้อมถ่อมตน
๒๔. สันโดษ
๒๕. มีความกตัญญู
๒๖. พึ่งธรรมตามกาล
๒๗. มีความอดทน
๒๘. เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย
๒๙. การได้พบเห็นสมณะ
๓๐. สนทนาธรรมตามกาล
๓๑. มีความเพียร - ตบะ
๓๒. ประพฤติพรหมจรรย์
๓๓. การเห็นอริยสัจจะ
๓๔. ทำพระนิพพานให้แจ้ง
๓๕. ถูกโลกธรรมจิตไม่ท้อหวั่นไหว
๓๖. จิตปราศจากความเศร้าโศก

๓๗. จิตมอ่งแผ้วปราศจากธุลี

๓๘. จิต เกษม

๕. อิทธิบาท ๔, พละ ๕ ทั้งสองหัวข้อธรรมนี้มีผู้นำตอบร้อยละ ๖๐.๘ (๗๖) ว่าเป็นหลักธรรมที่ช่วยพัฒนาให้สังคมนับเป็นสมัยใหม่ที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตพื้นฐานของสังคมไทย และสำหรับทุกสังคมเป็นหมวดธรรมที่ใช้เป็นหลักในการพัฒนาให้สำเร็จผล ซึ่งตีความหมายโดยย่อดังนี้ คือ

๕.๑ อิทธิบาท ๔ เป็นธรรมในพุทธศาสนา เป็นคุณธรรมเครื่องให้ถึงความสำเร็จ เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย path of accomplishment; basis for success ประกอบด้วย

๑. ฉันทะ คือ ความพอใจ เป็นความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำ สิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป Will; aspiration

๒. วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง Energy; effort; exertion

๓. จิตตะ คือ ความคิด ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป thoughtfulness; active thought

๔. วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง หรือทดลอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น investigation; examination; reasoning; testing

๕.๒ พละ ๕ คือ ธรรมอันเป็นกำลัง power ประกอบด้วย

๑. สัทธา คือ ความเชื่อ confidence

๒. วิริยะ คือ ความเพียร energy; effort

๓. สติ คือ ความระลึกได้ mindfulness

๔. สมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่น concentration

๕. ปัญญา คือ ความรู้ชัด wisdom; understanding

ธรรม ๔ อย่างนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๔ คือ ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน Controlling faculty หมายความว่า เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่าง ๆ ของตน คือ ครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลง พละ ๔ เป็นพลังให้เกิดความมั่นคง เป็นหลักการปฏิบัติทางจิตใจให้พัฒนาสูงขึ้นจนบรรลุจุดหมายตามหลักพุทธศาสนา

๖. มรรค ๘ ปฏิจสมุปบาท ธรรมทั้งสองนี้เป็นหลักปฏิบัติที่สูงขึ้นไป ผู้นำเห็นว่าช่วยในการปรับตัวของสมาชิกและประชาชนให้สอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ร้อยละ ๕๘.๔ (๗๓) เป็นหลักธรรมเพื่อการทำให้เกิดสติปัญญา รู้ทางการพัฒนาที่ถูกต้องกับความเป็นจริง ดังความหมายย่อ ๆ คือ

๖.๑ มรรค ๘ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง ประกอบด้วยองค์แปดประการ เป็นข้อปฏิบัติในอริยสัจ ๔ คือ ความจริงอันประเสริฐ The four noble truths องค์ ๘ ของมรรค คือ

๑. สัมมาทิฐิ เห็นชอบ เห็นปฏิจสมุปบาท -Right view; Right under stand

๒. สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ กุศลจิตก ๓ -Right thought

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ วาจีสัจจิต -Right speech

๔. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ กายีสัจจิต ๓ -Right action

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ เว้นมิถจาชีพประกอบสัมมาชีพ
-Right live lihood

๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ สัมมัปปธาน ๔ -Right Effort

๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ สติปัฏฐาน ๔ -Right Mindfulness

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ฉาน ๔ -Right Concentration

๖.๒ ปฏิจสมุปบาท คือ การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะอาศัยกัน

The Dependent Origination; Conditioned arising ประกอบด้วย ๑๒ ข้อ คือ

๑. อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิด --- Dependent on Ignorance arise
๒. สังขาร Karma-Formations
๓. วิญญาณ -Consciousness เป็นปัจจัยให้เกิด --▶
๔. นามรูป -Mind and Matter เป็นปัจจัยให้เกิด --▶
๕. สฬายตนะ -Six Sense-Bases เป็นปัจจัยให้เกิด --▶
๖. ผัสสะ -Contact เป็นปัจจัยให้เกิด --▶
๗. เวทนา -Feeling เป็นปัจจัยให้เกิด --▶
๘. ตัณหา -Craving เป็นปัจจัยให้เกิด --▶
๙. อุปาทาน -Clinging เป็นปัจจัยให้เกิด --▶
๑๐. ภพ -Becoming เป็นปัจจัยให้เกิด --▶
๑๑. ขาติ -Birth เป็นปัจจัยให้เกิด --▶
๑๒. ชรา มรณะ -Decay and Death เป็นปัจจัยให้เกิด --▶

อวิชชา -Ignorance

๗. อริยสัจ ๔, อปริหานิยธรรม ธรรมเหล่านี้มีผู้นำตบร้อยละ ๕๖.๘ (๗๑) เพราะเป็นหลักธรรมที่เป็นความจริง สัจธรรมเป็นวิธีการที่จะทำให้การพัฒนาเป็นสมัยใหม่ไม่พลาดพลั้ง และยังทำให้เกิดความสามัคคีมั่นคงให้เกิดขึ้นในสังคมด้วย ดังความหมายย่อ ๆ ดังนี้ คือ

๗.๑ อริยสัจ ๔ ความจริงอันเป็นหลักพุทธศาสนาที่ค้นพบโดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่สอดคล้องเข้ากับหลักวิทยาศาสตร์การเปลี่ยนแปลงพัฒนาอันเป็นความรู้สมัยใหม่ เป็นความจริงอันประเสริฐ ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ เป็นการเข้าใจความจริงของชีวิต คือ

๑. ทุกข์ -Suffering; unsatisfactoriness เป็นการรู้ปัญหา
ได้แก่ ทุกข์สอดคล้องกับหลักสมัยใหม่ คือ Problem Identification

๒. ทุกข์สมุทัย สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ -The cause of suffering;
origin of suffering ได้แก่ ตัณหา ๓

๓. ทุกข์นิโรธ ความดับทุกข์ เป็นภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป -The cessa-
tion of suffering; extinction of suffering อันเป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์
ได้แก่ การดับทุกข์ คือ นิโรธ

๔. ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา คือ ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อ
ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ -The path leading to the cessation
of suffering เป็นการรู้จักวิธีแก้ปัญหา คือ การรู้วิธีดับทุกข์ด้วยมรรค

๗.๒ อปรินิยธรรม ธรรมอันเป็นไปเพื่อความเจริญสำหรับผู้บริหารหมู่ชน
หรือบ้านเมือง -Things leading never to decline but only to prosperity;
conditions of welfare อันประกอบด้วย ๗ ประการ คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ -to hold regular and frequent
meeting

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกัน
กันทำกิจที่พึงทำ -to meet together in harmony, disperse in harmony and
do their business and duties in harmony

๓. ปฏิบัติตามคุณค่าพื้นฐานของสังคมที่วางไว้ -abide by the
Original or fundamental norm and principles หรือแปลได้ว่าปฏิบัติตามกฎหมาย

๔. เคารพนับถือผู้ใหญ่ ผู้เป็นประธานโดยธรรม -respect the
elders and deem them worthy of listening to

๕. ไม่จู้จี้จกใจความอยาก เช่น มิให้สตรีจุกเข็มแทงหรือจุกคร่าขื่นใจ

๖. เคารพกัลยาณชน ไม่คบหาชมิตร -not to have evils friend

๗. จัดให้ความอาทักษา ค้ำครอง ป้องกันอันชอบธรรมแก่ผู้ปฏิบัติ เป็น

สรุป ความคิดเห็นของผู้นำในเรื่องพุทธศาสนาโดยทั่ว ๆ ไป กับการพัฒนาหรือสร้าง
 ความเป็นสมัยใหม่ในสังคมไทย ผู้นำเห็นว่าพุทธศาสนามีส่วนช่วยในการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ที่
 เหมาะสมกับสังคมไทย ผู้นำส่วนมากมีความเชื่อมั่นในพุทธศาสนาว่า มีส่วนช่วยพัฒนาได้อย่าง
 แท้จริง แต่ก็มีผู้นำบางส่วนแสดงความเป็นห่วงต่อการที่คนสนใจพุทธศาสนาน้อย ด้วยสาเหตุที่
 ไม่เข้าใจหลักธรรมแท้จริง ตลอดจนการตีความของหลักธรรมก็ผิดไปจากความเป็นจริง เนื่องจาก
 จากคนเห็นต่างจากศาสนา และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสามารถใช้หลักธรรมในพุทธศาสนาเป็น
 แนวทางแก้และป้องกัน ตลอดจนเพื่อความเปลี่ยนแปลงที่เจริญเป็นสมัยใหม่ที่สมบูรณ์ ดังแสดงเหตุ
 ผลและหลักธรรมต่าง ๆ แล้ว ผู้นำเห็นว่าความสำคัญต่อหลักธรรมของพุทธศาสนา เป็นอัตราร้อย
 ละ ๘๐ ขึ้นไป แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาช่วยสร้างพัฒนาความเป็นสมัยใหม่ให้แก่สังคมไทยได้
 ทั้งด้านวัตถุและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน

นอกจากนี้ หลักธรรมในพุทธศาสนายังช่วยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นผู้มีคุณภาพ
 ต้องพัฒนาจิตใจและสติปัญญา มิใช่เพียงการพัฒนาในทางวัตถุอย่าง เดียว ซึ่งเป็นทางนำไปสู่หายนะ
 มิใช่จุดหมายปลายทางที่สมบูรณ์ จิตใจจะมีความ เจริญก้าวหน้าไปได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีความ เป็นอิสระ
 ทางความคิด พิจารณาไตร่ตรองอย่างลึกซึ้งด้วยตนเอง ความก้าวหน้าเป็นสมัยใหม่ในความหมาย
 ทางวัตถุนิยมนั้น ไม่ได้หมายรวมไปถึงความ เจริญก้าวหน้าทางสติปัญญา และความ เข้าใจอย่าง
 ลึกซึ้งในเรื่องคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งจะได้จากการปฏิบัติตามหลักธรรมของพุทธศาสนา ที่ความคิด
 เห็นของผู้นำ เห็นว่า จะช่วยพัฒนาเปลี่ยนแปลงให้เจริญเป็นสมัยใหม่ได้โดยแท้จริง ผู้นำก็เห็นว่า
 โดยหลักธรรมของพุทธศาสนาแล้วไม่ขัดกับหลักวิทยาศาสตร์เป็นศาสนาที่มี เหตุผลและ รับรู้ เกี่ยวกับ
 สิ่งต่าง ๆ ตามสภาพเป็นจริงที่ปรากฏ เกิดขึ้น ช่วยสอนให้เป็นมนุษย์ที่มีความรับผิดชอบ เคารพ
 สิทธิ และผลประโยชน์ของผู้อื่น ไม่ทำกรรมชั่วอันก่อให้เกิดความเสียหายแก่สังคม คือ ทั้งของ
 ตนและบุคคลอื่น ให้มีเมตตาความรัก เข้าใจชีวิตตามที่เป็นจริงที่ทำให้ เป็นอยู่โดยธรรมและปัญหา
 เห็นชอบ และสามารถพัฒนาสังคมให้เจริญเป็นสมัยใหม่ได้ด้วยหลักในพุทธศาสนาที่ต้องศึกษาให้รู้
 พร้อมด้วยการปฏิบัติให้ได้ผลด้วย

ธรรมที่ผู้นำกล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ช่วยให้เกิดการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสมัยใหม่
 ช่วยให้สังคมยัง เกิดแต่ความร่มเย็นสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทยตามหลักธรรมที่ผู้นำออกมา

ในด้านฆราวาสธรรม ก็มี พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ ทิศ ๖ ทิฏฐธรรมมิกถดประโยชน์ ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดร้อยละ ๔๑.๒ รองลงมาก็เป็นธรรมเกี่ยวกับข้อธรรมสั้น ๆ คือ ทาน, บริจาค, ศีล, ซันติโสรัจจะ, สติสัมปชัญญะ และสันโทษ หิริโอตตัปปะ และหลักธรรมอื่น ๆ ที่ผู้นำกล่าวถึง เมื่อวิเคราะห์ดูก็เห็นเป็นทางการพัฒนาทั้งสิ้น แม้เพียงข้อธรรมเพียงข้อเดียว คือ ฆราวาสธรรม ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตีความว่า คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติมีอยู่สี่ประการ^๑ ดังได้กล่าวอ้างมาแล้ว คุณธรรมทั้งสี่ประการถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้นโดยทั่วถึงกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดแต่ความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสปรับปรุงพัฒนาประเทศชาติ สังคมให้เจริญมั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ตั้งประสงค์ นอกจากนี้ ยังมีพระราชดำรัสอยู่หลายที่รวมทั้งที่มีพระราชดำรัสกับผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะในปี ๒๕๒๔ ในโอกาสที่ผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนามาประชุมที่กรุงเทพฯ ครั้งที่ ๒๘ ณ ศาลาคุสิตาลัย ในพระราชวังดุสิต เป็นเวลานานถึง ๒ ชั่วโมง ผู้วิจัยเองก็ได้ร่วมฟังอยู่ด้วย อันเป็นที่มาข้อหนึ่งที่บันทึกลงใจให้วิจัยเรื่องนี้ ดังผู้วิจัยจะกล่าวในตอนบทบาทของตัวผู้นำเองในการช่วยพัฒนาสังคมไทยในบทที่ ๖ ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช ณ ท้องสนามหลวง ในวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๒๔.